

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра цивільного процесу

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

МАТЕРІАЛИ
круглого столу

*м. Одеса,
17 жовтня 2016 року*

Особливості розгляду сімейних спорів. 1 верстка. 06.10.16. Іванова

Одеса
«Юридична література»
2016

УДК 347.91/94:347.61/62(477)(049.2)
ББК 67.410:67.404.4(4Укр)я43
О-754

Укладачі:

Т. А. Стоянова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»;

І. А. Яніцька, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Особливості розгляду сімейних спорів : матеріали круглого столу
О-754 (Одеса, 17 жовтня 2016 р.) / уклад.: Т. А. Стоянова,
І. А. Яніцька ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — Одеса : Юри-
дична література, 2016. — 104 с.
ISBN 978–966–419–.

У збірнику містяться матеріали доповідей круглого столу до Європейсько-го дня цивільного судочинства на тему «Особливості розгляду сімейних спорів». Збірник розрахований на аудиторію наукових працівників, викладачів, аспірантів, суддів, адвокатів, юрисконсультів, нотаріусів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, юристів-практиків, а також усіх, хто цікавиться питаннями цивільно-процесуального права України.

УДК 347.91/94:347.61/62(477)(049.2)
ББК 67.410:67.404.4(4Укр)я43

ISBN 978–966–419–

© НУ ОЮА, 2016

Голубева Неллі Юріївна

*д. ю. н., професор, завідувач кафедри цивільного процесу,
професор кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

**ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ
ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ
ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ ШЛЮБУ**

Чоловік та жінка, які прийняли рішення жити разом, не завжди реєструють свої шлюбні відносини в установленому порядку. При цьому їх відносини, зазвичай, нічим не відрізняються в тих, які складаються в зареєстрованому шлюбі. Такі відносини називають фактичні шлюбні відносини, вони характерні для людства в різні часи та у різних суспільствах, від римського «конкубінату» до «зареєстрованих партнерств» в багатьох сучасних країнах Європи та США.

Оскільки фактичні шлюбні відносини досить поширене явище, право не може ігнорувати їх існування.

Іноді ці відносини називають «цивільний/громадянський шлюб», що є невірним, оскільки саме зареєстрований шлюб є цивільним, і виник він на протилежність шлюбом укладеним за релігійними обрядами, «церковним шлюбом» (а термін «громадянський шлюб» взагалі виник як невірний переклад з російської мови терміну «гражданский брак»).

Відповідно до ст. 27 СК проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу не є, за загальним правилом, підставою для виникнення у них прав і обов'язків подружжя. Проте, згідно зі ст. 74 СК *майно, набуте такими особами за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності*. При цьому мають увазі жінка або чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають будь-якому іншому шлюбі. Ці норми покликані деякою мірою захистити права осіб, що перебувають у таких відносинах (перш за все жінок, оскільки саме вони з різних причин отримують меншу заробітну плату, не працюють під час народження дітей тощо).

Фактичне подружжя, як і зареєстроване, мають право на отримання *аліментів* один від одного. У відповідності до ст. 91 СК України якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, *тривалий час*

Особливості розгляду сімейних спорів. 1 верстка. 06.10.16. Иванова

проживали однією сім'єю, той із них, хто став непрацездатним *під час спільного проживання*, має право на *утримання* відповідно до ст. 76 СК України. СК не містить визначення поняття тривалості спільного життя, тому суд в кожному окремому випадку може дати оцінку взаємовідносинам сторін і строку їх спільного проживання.

Для застосування вимог даної статті, така непрацездатність має бути виявлена *під час* спільного проживання, натомість зареєстроване подружжя має право на взаємне утримання і в разі непрацездатності, яка виникла після фактичного припинення шлюбних відносин.

Інших майнових та немайнових прав, що належать подружжю у фактичного подружжя нема.

Встановлення в судовому порядку факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу може виявитись необхідним: для виникнення у особи права на утримання (ст. 91 СК); при ухваленні судового рішення про усиновлення (ч. 4, 5 ст. 211 СК); для отримання права на спадкування за законом у четверту чергу (ст. 1264 ЦК); для поширення на майно, що набуто чоловіком та жінкою за час спільного проживання, режиму права спільної сумісної власності, оскільки за ст. 74 СК майно, набуто за час спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки, що не перебувають у шлюбі, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними [1, с. 372].

Щодо процесуальних особливостей відповідної категорії справ.

По-перше, розгляд справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу здійснюється в порядку окремого провадження.

По-друге, відноситься до справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення (ст. 256 ЦПК). Факти, що мають юридичне значення — це факти, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення», встановлені підстави, за наявності яких у порядку окремого провадження розглядаються справи: 1) згідно із законом такі факти породжують юридичні наслідки, тобто від них залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян; 2) чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення; 3) заявник не має іншої можливості одержати або відновити загублений чи знищений документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення; 4) встановлення факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право.

По-третє, заява фізичної особи про встановлення факту, що має юридичне значення, подається до суду *за місцем її проживання*. У заяві

повинно бути зазначено: 1) який факт заявник просить встановити та з якою метою; 2) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт; 3) докази, що підтверджують факт.

До заяви додаються докази, що підтверджують викладені в заяві обставини.

У рішенні суду повинні бути зазначені відомості про факт, встановлений судом, мету його встановлення, а також докази, на підставі яких суд установив цей факт. Так, у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу зазначається: особи, між якими встановлено відповідні відносини; тривалість існування цих відносин; ведення спільного господарства; імена та дати народження дітей (у разі їх наявності); факт перебування заявника на утриманні померлого або особи, яка визнана безвісно відсутньою.

По-четверте, для визнання зазначеного факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу необхідно довести, що чоловік та жінка проживають однією сім'єю. Відповідно до ч. 2 ст. 3 СК сім'єю є особи, які: 1) спільно проживають; 2) пов'язані спільним побутом; 3) мають взаємні права та обов'язки. Для визнання осіб сім'єю необхідно одностороння наявність всіх цих ознак.

При цьому, якщо для зареєстрованого подружжя не є необхідним спільне проживання, оскільки згідно із ч. 2 ст. 3 СК подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно, натомість фактичне подружжя має довести факт спільного проживання.

Встановлені ч. 2 ст. 3 СК винятки, згідно з якими подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно, стосуються офіційно зареєстрованих шлюбів (постанова Верховного Суду України у справі № 6-97цс11 від 20 лютого 2012 р.).

Необхідно довести наявність, спільного проживання та спільного побуту, прояву подружніх відносин перед третіми особами, в особистому листуванні та інших документах, а також залежно від обставин — взаємної матеріальної підтримки, проживання з ними дітей тощо [2, с. 80].

Частіше у судовій практиці розглядаються *справи щодо спільного майна* фактичного подружжя.

Певні складності вирішення зазначеної категорії спорів в судовому порядку пов'язані з відсутністю визначення тривалості спільного проживання чоловіка та жінки, у зв'язку з чим визначити початковий момент спільного проживання чоловіка та жінки, які не перебувають у шлюбі між собою (тобто розмежувати роздільне та спільне майно, у випадку

спору щодо майна) суду буде важко. Виходячи ж того, що деякі особи спільно проживали до 2004 року, то це положення має бути врахованим в подальшому при розподілі спільно набутого ними майна, оскільки закон не має зворотної дії в часі. В іншому випадку, чоловіку та жінці, які проживали спільно однією сім'єю до 2004 року і які матимуть намір укласти договір після 2004 року, необхідно відмежовувати майно, придбане до 2004 року, і визначити в договорі його режим окремо або встановлювати режим на все придбане ними майно. При цьому в договорі необхідно встановлювати час, з якого розпочалося спільне проживання чоловіка та жінки [2, с. 81].

При застосуванні ст. 74 СК, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік та жінка *не перебувають у будь-якому іншому шлюбі* і між ними склалися *усталені* відносини, що притаманні подружжю [3].

У висновку Верховного Суду України, зробленого за результатами розгляду справи № 6-97цс11 (постанова від 20 лютого 2012 р.) підкреслено, що для визначення осіб як таких, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, для вирішення майнового спору на підставі ст. 74 СК суд повинен встановити факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу в період, *протягом якого було придбано спірне майно*.

Література

1. Цивільний процес України : підручник / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Істина, 2011. — 536 с.
2. Сімейне право України : навч. посіб. / за ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. — К. : Істина, 2009. — 320 с.
3. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 груд. 2007 р. № 11.

Харитонов Євген Олегович

д. ю. н., професор, завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
чл.-кор. НАПРН України

Харитонova Олена Іванівна

д. ю. н., професор, завідувачка кафедри права інтелектуальної
власності та корпоративного права Національного університету
«Одеська юридична академія», чл.-кор. НАПРН України

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СІМЕЙНОЇ ЮСТИЦІЇ

Сімейні спори належать до числа найбільш поширених у судовій практиці, охоплюючи такі категорії справ як: розірвання шлюбу; визнання шлюбу недійсним; поділ майна; позбавлення батьківських прав; усиновлення дітей; встановлення батьківства; стягнення аліментів; визначення місця проживання малолітньої дитини; укладення та виконання шлюбного контракту; спори, що виникають у зв'язку з фактичними шлюбними відносинами, тощо.

Практиками звертається увага на те, що, сімейні спори самі по собі важко морально переносити: дуже складно, коли закохані раніше люди ділять нажите спільно майно, намагаються вирішити з ким залишаться діти, порядок і розмір аліментів тощо. Під час таких подій подружжя не може в стані емоційних переживань прийняти правильне рішення. Найбільше в такій ситуації страждають саме діти [1]. Цілком слушно (навіть, якщо робити поправку на рекламу) наголошується на тому, що, оскільки розірвання шлюбу завжди є неприємною процедурою для подружжя, бажана участь досвідченого адвоката, завдяки чому сторонами психологічно легше переноситься розірвання шлюбу [2; 3].

На тлі визнання юридичною спільнотою специфіки сімейних спорів і необхідності участі в них юристів, котрі усвідомлюють цю специфіку та спеціалізуються на відповідних категоріях справ, дивним може видатись відсутність спеціальної сімейної юстиції.

Як на наш погляд, певним гальмом обговорення і вирішення цього питання є ототожнення сімейної та ювенальної юстиції або розуміння другої, як складової частини першої. Так, зазначається, що концепція сучасного сімейного суду розглядає його як суд змішаної, причому комплексної, юрисдикції — кримінальної, цивільної, сімейної. Але, разом із тим, з посиланням на зарубіжний досвід сімейні суди характеризуються як такі, що розглядають справи про злочини неповнолітніх тощо. І саме з сімейними судами пов'язують майбутнє ювенальної юстиції [4].

Тут слід враховувати, що доцільність існування ювенальної юстиції, котра визначається як система державних та недержавних інститутів, спрямованих на захист прав дитини, правовий і соціальний вплив на ди-

тину та її оточення: державні структури (правоохоронні органи, суди, адвокатура, служби у справах неповнолітніх, соціальні служби для дітей та молоді, органи пенітенціарної системи) і громадські організації та об'єднання, центральним елементом якої є ювенальний суд, активно заперечується певними ортодоксальними колами. Завдяки зусиллям останніх було відхилено проект Закону «Про загальнодержавну програму «Національний план дій по реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року», розроблений відповідно до Указу Президента від 11 липня 2005 року «Про першочергові заходи по захисту прав дітей», яким передбачалося запровадження ювенальної юстиції [5]. Автори, що представляють «протестну течію, претендуючи на «неупереджений погляд», намагаються довести, що ювенальна юстиція суперечить «сімейним цінностям і українським виховним традиціям», визначаючи, водночас, доцільність спеціалізації суддів, які розглядають справи про злочини неповнолітніх [6]. Негативне ставлення конкретно до ювенальної юстиції, очевидно, певною мірою поширюється й на юстицію сімейну взагалі.

Не торкаючись тут проблем запровадження ювенальної юстиції, котрі є предметом самостійного розгляду, зазначимо лише, що не викликає заперечень твердження Уповноваженого Президента України з прав дитини Юрія Павленка, що по своїй суті ювенальна юстиція стосується лише двох категорій дітей: дітей, які вчинили правопорушення, є жертвами або свідками злочину і дітей, які уже позбавлені батьківського піклування і що ювенальна юстиція жодним чином не стосується Сімейного кодексу та внутрішньо-сімейних конфліктів [7]. Відтак можемо при обговоренні питань запровадження сімейної юстиції винести проблематику, пов'язану з ювенальною юстицією, «за дужки» і оцінювати доцільність створення спеціалізованих судів сімейних судів, як таких.

На нашу думку, сімейну юстицію слід запроваджувати як систему державних та недержавних інститутів, спрямованих на збереження та зміцнення сім'ї, правовий і соціальний вплив на дитину та її оточення: державні структури і громадські організації та об'єднання

Центральним елементом сімейної юстиції мають бути спеціалізовані сімейні суди, до юрисдикції яких доцільно віднести усі спори, пов'язані із сімейними та «нібито сімейними» відносинами. До перших належать відносини, передбачені ст. 9 СК України. До других, на нашу думку, можна зарахувати відносини, котрі формально не знаходяться у сфері дії сімейного законодавства, але за своєю сутністю є сімейними (майнові відносини між особами, що перебувають у «фактичному шлюбі»; спадкування подружжя та «фактичного подружжя» тощо).

Разом із тим, сімейну юстицію не варто зводити лише до системи спеціалізованих сімейних судів. Вона має включати також недержавні інституції на кшталт «сімейних конференцій», відомих праву Нової

Зеландії (Закон 1989 року «Про дітей, молодь та їхні сім'ї») та деяких інших країн. Суть таких «конференцій» полягає в тому, що справи, порушені в результаті здійснення злочину неповнолітніми, замість слухання у суді, передаються поліцією для розгляду на конференції, у якій участь, крім сторін, приймають також члени їх сімей, родичі та шановані у громаді люди. Присутні мають право дослідити факти і запропонувати рішення проблеми, яке після обговорення має бути прийняте одностайно. У межах закону сімейні конференції виступають альтернативою суду, що дозволяє використовувати їх як частину формальної системи правосуддя. У Новій Зеландії за результатами таких конференцій закривають близько 80% карних справ. Успішність конференцій сприяла перейманню цього досвіду правовими системами Австралії, Великої Британії, Бельгії, Нідерландів та Швеції [8].

В наших умовах для реалізації завдань сімейної юстиції у системі останньої могли б створюватися «сімейні ради», до складу яких, крім сторін, доцільно залучати також їхні сім'ї, родичів та шанованих у громаді людей. Обговорюючи проблему, учасники такої «ради» можуть знайомитися з сутністю спору, доказами, висловлювати свої міркування та пропонувати рішення, котрі набувають правового значення після прийняття одностайним голосуванням. У випадку відмови виконувати таке рішення сторони можуть бути примушені до цього судом без додаткового розгляду ним справи. Фактично, у таких випадках йдеться про медіацію, що відповідає сучасним тенденціям розвитку концепції захисту прав особи. Розгляд сімейних прав спеціалізованими сімейними судами у сукупності із застосуванням засобів медіації, можна сподіватись, буде слугувати надійним підґрунтям сімейної юстиції.

Література

1. Сімейний адвокат. Сімейні спори [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://jurist.lviv.ua>.
2. Сімейні спори [Електронний ресурс] / адвокат Людмила Новаковська. — Режим доступу: novakovska.com.
3. Сімейні спори [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.law.vn.ua.
4. Мельникова Е. Б. Ювенальная юстиция: проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии [Электронный ресурс] : учеб. пособие. — 2-е изд., испр., доп. — М. : Дело, 2011. — 272 с. — (Сер. «Российское право: теория и практика»). — Режим доступа: gna.pp.ua.
5. Что такое Ювенальная юстиция [Електронний ресурс]. — Режим доступу: wm-changer.ru.
6. Приданникова О. М. Ювенальная юстиция в Украине. Неупередженный взгляд [Електронний ресурс] // Православный взгляд. — 2013. — № 2 (24). — 2013. — Режим доступу: pravv.km.ua.
7. Приданникова О. Ювенальная юстиция в Украине [Електронний ресурс] / Ольга Приданникова. — Режим доступу: vubor.ua.
8. Відновне правосуддя — сімейні конференції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.commonground.org.ua.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СУДОМ ЧАСТИНИ 2 СТАТТІ 65 СК УКРАЇНИ

Справи, що виникають із сімейних правовідносин, є одними із найскладніших у судовій практиці, оскільки їх розгляд завжди пов'язаний із значним психологічним навантаженням і на учасників цивільного процесу, і на суддів. Крім того, на сьогодні в законодавстві багато прогалин і колізій, що також впливають на справедливість і своєчасність захисту сімейних прав та інтересів, і як наслідок, тягнуть за собою проблеми із тлумаченням та застосуванням нормативних положень на практиці, або навіть — і неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм сімейного права.

Так, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у справі за позовом ОСОБА_6 до ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9 про стягнення боргу за договором позики, за зустрічним позовом ОСОБА_8 до ОСОБА_6, ОСОБА_7 про визнання правочину недійсним вважає, що відповідно до ч. 4 ст. 65 та ч. 2 ст. 73 СК України не покладено солідарного обов'язку на відповідача за зобов'язаннями її чоловіка, а вона може відповідати часткою майна у спільній сумісній власності подружжя за умови, що договір був укладений в інтересах сім'ї, а одержане за договором використане на її потреби у разі покладення стягнення на майно. За таких обставин судові рішення в частині стягнення з відповідачів суми боргу у солідарному порядку слід змінити, стягнувши з ОСОБА_7 та ОСОБА_8 борг у рівних частинах з кожного [1].

Водночас, у іншій справі за позовом ОСОБА_6 до ОСОБА_7, ОСОБА_8 про стягнення суми боргу за договором позики Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ пояснив, що за договором позики на ОСОБА_8 не покладається обов'язок його виконання, а надання нею згоди, як дружини, на укладення договору не покладає не неї солідарного обов'язку з боржником і вона не може відповідати за зобов'язаннями ОСОБА_7 як відповідач. Суд також звернув увагу на те, що ОСОБА_8 може відповідати своєю часткою майна у спільній сумісній власності подружжя за умови, що договір був укладений в інтересах сім'ї, а одержане за договором використане на її потреби у разі накладення стягнення на майно [2].

Згідно із ч. 2 ст. 65 СК України при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Тобто законодавець встановлює презумпцію наявності згоди дружини (чолові-

ка) на укладення договорів чоловіком (дружиною). Проте указане правило не поширюється на випадки укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна. У такому разі згода другого з подружжя має бути виражена в письмовій формі, а на укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, — ще і нотаріально засвідчена (ч. 3 ст. 65 СК України).

Хоча дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового (ч. 2 ст. 65 СК України). Слід акцентувати увагу, як правильно зазначається в юридичній літературі: у законі не визначено критерію, на підставі якого такий договір можна визнати недійсним. При цьому деякі науковці вважають, що він може визнаватися недійсним лише тоді, коли буде доведено, що набувач діяв несумлінно, тобто знав або повинен був знати, що другий з подружжя згоди на укладення договору не давав [3, с. 117]. Тож суб'єкти цивільного обігу, щоб забезпечити свої права, мають переконатися у наявності згоди подружжя на відчуження майна, бажано у письмовій формі, тому що межа між дрібними побутовими та іншими правочинами не завжди буває чіткою [4, с. 57].

У ч. 4 ст. 65 СК України встановлено додаткове нормативне правило, відповідно до якого договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

Аналіз наведених вище правових норм дозволяє дійти висновку про те, що договір, укладений одним із подружжя, створює обов'язки для другого з подружжя на підставі ч. 2 ст. 65 СК України за таких умов у сукупності:

- 1) договір укладений в інтересах сім'ї;
- 2) майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї;
- 3) укладений договір не потребує нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації і не стосується цінного майна;
- 4) договір не визнаний недійсним за позовом іншого подружжя як такий, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового.

Тепер щодо можливості покладення солідарного обов'язку на подружжя. Як випливає із ст. 540 ЦК України, якщо у зобов'язанні беруть участь кілька боржників, кожний із них повинен виконати обов'язок у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Солідарний обов'язок виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання (ст. 541 ЦК України).

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ДИТИНИ У СІМЕЙНИХ СПОРАХ

У ст. 12 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року закріплюється обов'язок держави забезпечити дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Відповідно до ст. 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

Висловити свою думку під час судового розгляду справи, у якій так чи інакше вирішуються питання, що стосуються її життя, дитина може у процесуальній формі надання пояснень у судовому засіданні, у зв'язку із чим вона наділяється певним колом процесуальних прав та обов'язків (наприклад, правом давати пояснення в суді рідною мовою, правом користуватися послугами перекладача, правом бути заслуханою та почутою судом, обов'язком добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки тощо). Будучи носієм певного кола процесуальних прав та обов'язків, дитина визнається суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, а отже повинна наділятися у конкретній справі певним цивільним процесуальним правовим статусом. Саме він визначає процесуальне становище певних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин під час розгляду та вирішення цивільних справ та характеризується як сукупність закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та інтересів зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин [1].

Однією із категорій справ позовного провадження, у якій зачіпаються інтереси дитини, є справи про визначення місця проживання мало-

Таким чином, якщо у договорі або законі прямо не передбачено виникнення солідарного обов'язку у відповідному випадку, кожен із боржників має виконати обов'язок у рівній частці.

Звідси випливає, що у разі укладення одним із подружжя договору при дотриманні визначених у частинах 2, 4 ст. 65 СК України умов, за відсутності підстав виникнення солідарного зобов'язання (тобто за відсутності відповідного пункту в договорі або прямої вказівки закону), на обох з подружжя покладається обов'язок у рівних частках.

При цьому слід враховувати і положення частин 1, 2 ст. 73 СК України: 1) за зобов'язаннями одного із подружжя стягнення може бути накладено лише на його особисте майно і на частку у праві спільної сумісної власності подружжя, яка виділена йому в натурі; 2) стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя, якщо судом встановлено, що договір був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї і те, що було одержано за договором, використано на її потреби.

Водночас, необхідно акцентувати увагу на тому, що зазначені законодавчі положення на змінюють цивільно-правового зобов'язання з множинністю боржників, які мають виконати обов'язок у рівних частках. Відповідні норми лише встановлюють правила, згідно з якими має вирішуватися питання, на яке майно в якому випадку може бути накладено стягнення за зобов'язаннями подружжя (одного з подружжя).

Таким чином, при укладенні одним із подружжя договору позики для визначення суб'єктного складу зобов'язаних осіб за цим договором і майна, на яке може бути накладено стягнення у разі невиконання ними обов'язку, необхідно встановити вищезазначені обставини у сукупності. У разі їх наявності, зважаючи на положення статей 540, 541 ЦК України (тобто якщо договором або законом не встановлено солідарного обов'язку боржників), подружжя стає боржниками, на яких покладається обов'язок з повернення позики у рівних частинах. При цьому стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя.

Література

1. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.09.2012 р. у справі № 6-14530св12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26425362>.
2. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 02.11.2011 р. у справі № 6-27831св11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19513861>.
3. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю. С. Червоного. — К.: Істина, 2003. — 464 с.
4. Сімейне право України: [навч. посіб.] / за ред. Є. О. Харитонova. — К.: Істина, 2008. — 200 с.

літньої дитини. У судовій практиці доволі поширеною є ситуація, коли один з батьків пред'являє до іншого позов про визначення місця проживання їх спільної малолітньої дитини, або зміну її місця проживання, якщо раніше таке місце проживання вже було визначено з іншим з батьків. У таких справах традиційно у якості відповідача виступає той з батьків, з яким проживає дитина, а в якості позивача — інший з батьків, який бажає, щоб місце проживання дитини було визначено судом саме із ним. Такі справи розглядаються судами за обов'язковою участю органів опіки та піклування. В процесі розгляду справи суд обов'язково повинен заслухати думку дитини стосовно того, з ким із батьків вона бажає проживати, якщо вона здатна її висловити. Втім, відсутній єдиний підхід стосовно визначення процесуального статусу дитини у таких справах. Як правило, суди взагалі ігнорують необхідність визначення процесуального статусу дітей, називаючи їх у своїх рішеннях «дитина», «малолітній» і т. ін.

Вищезазначену судову практику не можна визнати правильною, виходячи з наступного. Позови про визначення місця проживання малолітньої дитини пред'являються до суду не на захист прав та інтересів одного з батьків, а на захист інтересів самої малолітньої дитини, оскільки в обґрунтування позову завжди покладається відповідність визначення місця проживання дитини з одним із батьків інтересам дитини, її виховання та розвитку. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. Дитина не може бути передана тому з батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини (ст. 161 СК України).

Як відзначається у юридичній літературі, позивачем є особа, на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів якої відкривається цивільна справа у суді та розпочинається цивільний процес [2]. Вірним є і зворотне положення: чий суб'єктивні права та охоронювані законом інтереси захищаються у даному цивільному процесі, — той і є позивачем. Тому у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини позивачем повинна визнаватися сама малолітня дитина, в інтересах якої позов пред'являє її законний представник (один із батьків). Відповідачем, звичайно, є другий з батьків, з яким проживає дитина.

Подібна ситуація прослідковується й у деяких інших категоріях справ. Наприклад, у справах про позбавлення батьківських прав. У цих справах суд також повинен заслухати думку дитини, на чому наполягає Верховний Суд України у своєму Узагальненні практики розгляду

ду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми.

У судовій практиці занадто спрощено трактуються положення ст. 165 СК України, відповідно до якої право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років. У зв'язку із цим всі вищевказані особи в судовій практиці нерідко визначаються як позивачі, хоча у даній статті названі зовсім різні суб'єкти. Позивачем у будь-якому випадку виступає дитина, оскільки саме її права та охоронювані законом інтереси порушуються неправомірними діями (бездіяльністю) одного або обох батьків, стосовно якого (яких) ставиться питання про позбавлення батьківських прав, а отже саме права та охоронювані законом інтереси дитини підлягають судовому захисту у справах про позбавлення батьківських прав. У випадку пред'явлення такого позову одним з батьків, опікуном чи піклувальником, вказані особи виступають в цивільному процесі як законні представники, а якщо позов пред'явлено особою, в сім'ї якої проживає дитина, закладом охорони здоров'я, навчальним або іншим дитячим закладом, в якому вона перебуває, органом опіки та піклування, прокурором, зазначені суб'єкти відносяться до органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ст. 45 ЦПК України).

Правильне визначення цивільного процесуального правового статусу дитини у сімейних спорах сприятиме більш ефективному захисту прав та інтересів дитини, забезпеченню єдності судової практики у питаннях залучення дітей до участі в цивільному процесі та недопущенню помилок у правовому регулюванні порядку розгляду та вирішення судами питань, що стосуються життя дитини.

Література

1. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія / С. С. Бичкова. — К. : Атіка, 2011. — С. 41–42.
2. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре», 2005. — С. 101.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Процедура укладення шлюбу за законодавством України має свої особливості. Подача заяви про реєстрацію шлюбу здійснюється особисто в будь-який державний орган реєстрації актів цивільного стану, який обирається за бажанням вільно на всій території країни. Якщо немає можливості подати заяву особисто, то таку заяву, нотаріально оформлену, можуть подати і представники осіб, які мають намір вступити в шлюб. Повноваження представників на вчинення даної дії також повинні бути засвідчені нотаріусом. Однак акт одруження проводиться обов'язково в присутності наречених [1]. Місце майбутнього одруження вибирається майбутнім подружжям. Це може бути і приміщення державного органу реєстрації актів цивільного стану, та місце їх проживання, і місце надання стаціонарної медичної допомоги та ін. Час державної реєстрації шлюбу визначається нареченим і нареченою, але не раніше ніж через 1 місяць і до закінчення 3 місяців з дня подачі заяви. При наявності поважних причин акт одруження можливий і до закінчення місячного терміну з дня подачі заяви. При особливих обставинах (вагітність, народження дитини, безпосередня загроза життю нареченого або нареченої) шлюб може бути укладений в день подачі заяви. Орган державної реєстрації актів цивільного стану при прийомі заяви повинен ознайомити майбутніх подружжя з їх правами та обов'язками, попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу.

На сьогодні в Україні працює пілотний проект «Шлюб за добу». Суть полягає в тому, щоб процедура укладання шлюбу була простою та європейською, а займала не більше 24 год. Даний проект діє поки у п'яти містах України, а саме Одесі, Києві, Львові, Маріуполі та Сєверодонецьку.

У Німеччині укладання шлюбу проводиться посадовими особами органу реєстрації актів цивільного стану на підставі заяви осіб, які бажають вступити в шлюб. Особи, що вступають в шлюб, зобов'язані зробити заяву особисто і в присутності один одного. За бажанням наречених одруження може відбуватися в присутності одного або двох свідків. Про укладеному шлюбі робиться запис в книзі реєстрації шлюбів і книзі реєстрації сімейного стану. Книга реєстрації сімейного стану вручається молодим в день одруження, містить відомості про дошлюбні прізвища подружжя, про шлюбне прізвище, відомості про місце і дату їх народження, грома-

дянство, професії, приналежності до релігії [2]. Надалі в книгу реєстрації сімейного стану вносяться нові дані, наприклад про народження або усиновлення дітей, про розірвання шлюбу, про смерть чоловіка і ін.

По праву в Голландії оприлюднення майбутнього одруження проводиться офіційно і не менш ніж за два тижні. Оголошено не породжує зобов'язання вступити в шлюб, разом з тим сторона, недобросовісно відмовилася від реєстрації шлюбу, може бути примушена до відшкодування матеріальних збитків добросовісної стороні. Моральна шкода при цьому стягненню не підлягає. Шлюб вважається укладеним з моменту його державної реєстрації уповноваженою посадовою особою.

У Франції відповідно до чинного законодавства шлюб укладається публічно в присутності реєстратора актів громадянського стану за місцем проживання або місцем постійного перебування (не менше місяця) одного з подружжя. Перед реєстрацією шлюбу реєстратор актів цивільного стану робить оголошення, вивішуючи афішу на двері мерії, в якій міститься інформація про майбутні подружжя: імена, прізвища, вік, професію, місце проживання або місце постійного перебування, а також вказується місце проведення одруження. Зазначена афіша повинна залишатися на двері мерії протягом 10 днів. Шлюб не може бути зареєстрований раніше десяти днів з дня оголошення, причому цей строк починає текти з дня, наступного за днем здійснення оголошення. Якщо протягом одного року після закінчення терміну оголошення реєстрація шлюбу не відбулася, вона може бути здійснена лише після нового оголошення, яке робиться в звичайному порядку. Подібна процедура здійснення шлюбу сприяє виявленню заперечень проти майбутнього шлюбу (наприклад, наявність нерозірваного шлюбу, стан в заборонених ступенях споріднення і т.д.). Якщо надійшли заперечення реєстратор актів цивільного стану невідкладно робить запис в реєстрі актів про реєстрацію шлюбу, а також фіксує документи, що містять заперечення проти шлюбу. При наявності заперечень шлюб може бути зареєстрований за умови пред'явлення реєстраторові акту про зняття заперечень. Одруження відбувається в зазначений майбутнім подружжям день, після закінчення терміну, встановленого для оголошення, в приміщенні мерії у присутності не менше двох і не більше чотирьох свідків. За поважних причин, які унеможливають явку в мерію, реєстратор може зареєструвати за місцем знаходження майбутнього подружжя. В акті про реєстрацію шлюбу про це повинен бути зроблений відповідний запис [3].

Цивільний кодекс Латвійської Республіки допускає дві юридично рівні форми укладення шлюбу — державну і релігійну. Якщо був укладений шлюб то духовні особи протягом 14 днів зобов'язані повідомити у відділ реєстрації актів громадянського стану, на території якого відбулося одруження. Заява про бажання вступити в шлюб подається особисто до відділу реєстрації актів цивільного стану за місцем проживан-

ня одного або іншої особи або за місцем проживання їх батьків. Якщо особи, що вступають у шлюб, належать до євангельсько-лютеранської, римсько-католицької, православної, старообрядницької, методистської, баптистської конфесії, конфесії адвентистів сьомого дня або віруючих в Мойсея (иудаїстів) і бажають укласти шлюб у духовної особи своєї конфесії, то вона повинна мати дозвіл керівництва відповідної конфесії. Одруження завжди має бути оприлюдненим.

Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що процедура укладення шлюбу на сьогоднішній час є досить цікавою і потребує подальшого вивчення.

Література

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 21–22. — Ст. 135.
2. Гражданское уложение Германии / пер. с нем. В. Бергмана [и др.]. — М. : Волтерс Клувер, 2006.
3. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с фр. В. Захватаева. — К. : Истина, 2006.

Волкова Наталія Василівна

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ОBOB'ЯЗКУ СУДУ ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину» від 17 травня 2016 р. № 1370-VIII [1] були внесені зміни до ст. 166 СК України [2], а саме абз. 2 ч. 2 ст. 166 виключено, яка передбачала, що одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину. Натомість даної норми, доповнено ч. 3 ст. 166, яка зобов'язує суд приймати рішення про призначення аліментів одночасно з процедурою позбавлення батьківських прав. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав», передбачає право суду одночасно з позбавленням батьківських прав на вимогу позивача або з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину (абз. 7 п. 16) [3].

Однак, положення ч. 3 ст. 166 СК України та абз. 7 п. 16 вище наведеної Постанови суперечать ч. 1 ст. 11 ЦПК України [4], яка передбачає, що суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, в межах заявлених ними вимог. Крім того, цивільне процесуальне законодавство не містить не яких законодавчих приписів, щодо права суду вийти за ці межі у цивільному судочинстві. Це в свою чергу призводить до різних правових позицій науковців щодо можливості суду вийти за межі заявлених вимог та до різної судової практики у справах про позбавлення батьківських прав. Оскільки, здійснивши аналіз судової практики щодо справ про позбавлення батьківства встановлено, що в більшості випадках суд не приймає рішення з власної ініціативи щодо стягнення аліментів з батьків (або одного з батьків) на дитину.

Не звертаючи уваги на існуючі суперечності, необхідно зазначити, що зміни які були внесені у ст. 166 СК України перш за все мають позитивні сторони, а саме вони направлені на:

— захист прав дитини, оскільки одним із головних завдань держави є саме захист прав та інтересів дитини;

— забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку. Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України (ст. 8) [5]. Обов'язок батьків утримувати дітей виникає з моменту народження дитини та триває до моменту досягнення особою повноліття, незалежно від бажання учасників даних правовідносин. Законодавство зобов'язує батьків надавати коштів для нормального існування дитини. Це кошти, що витрачаються на харчування, одяг, навчання, оздоровлення дитини тощо [6, с. 43];

— посилення відповідальності осіб за реалізацію своїх батьківських прав, у випадку позбавлення їх батьківських прав. Оскільки, обов'язок батьків щодо утримання дитини до її повноліття зберігається і у випадку позбавлення батьківських прав батьків.

Також ч. 3 ст. 166 СК України надає право суду приймати рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України, у разі якщо мати, батько або інші законні представники дитини відмовляються отримувати аліменти від особи, позбавленої батьківських прав та зобов'язує останніх відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду. Внесення таких змін було зумовлено тим, що у судовій практиці існують не поодинокі випадки, коли при розгляді справ про позбавлення батьківських прав одного з батьків, інший,

який залишався проживати разом з дитиною безпідставно відмовлявся від отримання аліментів, намагаючись тим самим відгородити дитину від батька (матері), який позбавляється батьківських прав та виховувати дитину самостійно. З приводу цього, справедливо зазначалось в Пояснювальній записки до проекту Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України» (щодо невідворотності обов'язку утримувати дитину особами, які позбавлені батьківських прав) [7], що в таких випадках дитина через нераціональне рішення одного з батьків може бути позбавлена належного фінансового забезпечення своїх потреб.

На підставі вище викладеного вважаємо, з метою усунення суперечностей між нормами сімейного та цивільного процесуального законодавства, що в свою чергу призводить до порушення принципу диспозитивності цивільного судочинства та з метою захисту прав та інтересів дитини, необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 11 ЦПК України та викласти її в наступній редакції:

«Суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених ними вимог, крім випадків визначених законом і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі».

Відповідно до такої редакції, суд без порушення принципу диспозитивності цивільного судочинства, у виключних випадках, матиме право вийти за межі заявлених вимог, якщо це прямо передбачено законодавством.

Література

1. Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо обов'язку осіб, позбавлених батьківських прав, утримувати дитину [Електронний ресурс] : Закон України від 17.05.2016 № 1370-VIII. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1370-19>.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22. — Ст. 135.
3. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 р. № 3. — Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.
5. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України № 2402-III від 26.04.2001 р. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
6. Аліменти дітям та батькам : монографія / Л. В. Сапейко, В. А. Кройтов. — Х. : Ескада, 2008. — 160 с.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України» (щодо невідворотності обов'язку утримувати дитину особами, які позбавлені батьківських прав) від 15.03.2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52394.

Давидова Ірина Віталіївна

к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ У СУДОВИХ СПОРАХ ЗА УЧАСТЮ ДІТЕЙ

Правочин являє собою вольові дії, спрямовані на досягнення певного результату, тобто є обставиною, з настанням якої закон пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин. Разом з тим, не всі особи в силу свого віку, психічного стану тощо мають право укладати правовочини самостійно. Таку функцію може виконувати опікун або піклувальник, який в деяких випадках (визначених законодавством) повинен отримати дозвіл органу опіки та піклування на укладення правовочину. Однак, на практиці можна зустріти випадки вчинення вказаних правовочинів без наявності відповідного дозволу органу опіки та піклування, якими (в основному) порушуються права підопічних. Дана обставина дає підстави для застосування до таких правовочинів відповідних наслідків, визначених законодавством.

Правочини, вчинені без дозволу органу опіки та піклування, ст. 224 ЦК України відносяться до нікчемних. Причому такий правовочин згодом може бути визнано судом дійсним, якщо буде встановлено, що він відповідає інтересам підопічної особи (наприклад, правовочин, який призвів до покращення майнового стану підопічної особи). В узагальненні Верховного Суду України «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правовочинів недійсними» правовочини, вчинені без дозволу органу опіки та піклування визнані як найпоширеніші з числа правовочинів, вчинених особою за межами цивільної дієздатності. Зокрема, наведемо наступний приклад: Мелітопольський міськрайонний суд Запорізької області ухвалив заочне рішення від 2 серпня 2007 р. у справі № 2-1648, яким задоволено позов Мелітопольського міжрайонного прокурора Запорізької області в інтересах неповнолітнього Ю. про визнання недійсними договорів купівлі-продажу квартири та купівлі-продажу 7/25 часток житлового будинку у зв'язку з відсутністю згоди органів опіки та піклування на їх вчинення та втратою неповнолітнім права власності на нерухоме майно, що є порушенням ч. 2 ст. 32 ЦК України, ч. 1 ст. 71 ЦК України [1].

Звернемо увагу також на завдання, функції тощо самого органу опіки та піклування.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на: центральний орган виконавчої влади,

що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей; орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей; відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад [2].

Згідно п. 3 постанови КМУ «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866 (далі — Постанова) органами опіки та піклування є районні, районні у м.м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад, які відповідно до законодавства провадять діяльність з надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових та житлових прав дітей [3].

Таким чином, ми бачимо, що органом опіки та піклування є виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад.

Однак, на практиці існує невірне розуміння визначення правового місця цього органу у державній ієрархії та структурі виконкомів. Так, в більшості виконавчих органів рад створені структурні підрозділи, відділи під назвою «орган опіки на піклування», які виконують допоміжну функцію по забезпеченню діяльності виконкому як органу опіки та піклування. Однак, керівник чи працівники вказаного підрозділу не приймають рішення (дозволів) таких як у розумінні ст. 71 ЦК України у взаємозв'язку зі ст. 224 ЦК України. Вони лише готують необхідні документи, висновки, акти для прийняття рішення виконкомом, а саме його головою у вигляді розпорядження.

Тому частина громадян, які бажають бути опікунами, піклувальниками, громадян та яким необхідно отримати дозвіл на відчуження майна дитини чи з інших сімейних питань досить настирливо вимагають від структурних підрозділів виконкомів рад — відділів опіки та піклування самостійного прийняття таких рішень (так як винесення розпорядження голови виконкому потребує певного часу та до десяти погоджувальних резолюцій).

Вищесказане знайшло підтвердження і в судовій практиці. Так, позивач звернувся до Тячівського районного суду Закарпатської області з позовом про визнання недійсними (нікчемними) кредитного договору та договору іпотеки, які були укладені без дозволу належного органу опіки і піклування — органу опіки і піклування Тячівської районної державної адміністрації, в результаті чого порушено житлові права його малолітньої доньки, так як така згода була надана рішенням № 12 від

7 серпня 2007 р. органу опіки та піклування виконавчого комітету Буштинської селищної ради і підписана Головою опікунської ради, який не був головою виконавчого комітету та головою ради.

В результаті цей неналежний орган опіки і піклування не перевіряв дотримання при укладенні даних договорів, які потребують нотаріального посвідчення, житлових прав малолітньої дитини, не прийняв міри до того, щоб дитина в разі виникнення негативних обставин, які б не дозволяли виконати умови договорів, була забезпечена житлом [4].

Вважаємо, що питання практичного застосування ст. 224 ЦК України необхідно детально опрацювати та довести до правозастосувачів шляхом узагальнень Верховного Суду України. На жаль, на теперішній час існуюча постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» та узагальнення Верховного суду України «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 24 листопада 2008 р. лише побічно торкаються питань наслідків вчинення правочину без дозволу органу опіки та піклування, хоча цей орган, його рішення відіграють центральну роль у захисті прав і свобод дітей, в тому числі і від зловживань батьками батьківськими правами та потребує більш детального висвітлення в правозастосовній практиці.

Література

1. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними: узагальнення Верховного Суду України від 24.11.2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08>.
2. Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 24.01.1995 р. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>.
3. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 24.09.2008 р. № 866. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п>.
4. Рішення Тячівського районного суду Закарпатської області від 21.11.2013 р. по справі № 711/9726/2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35457778>.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ СПОРОВ, СВЯЗАННЫХ С ВОСПИТАНИЕМ РЕБЁНКА

Воспитание подрастающего поколения — одна из главных задач украинского общества. Важная роль в деле воспитания принадлежит семье, так как именно в семье формируются основные характеристики человека, наиважнейшие моральные и культурные ценности.

В целом отношения между родителями по воспитанию детей регулируются самими родителями по обоюдному согласию.

Однако возникает необходимость контроля за процессом воспитания в семье и со стороны государства: в ст. 51 Конституции Украины указано, что «семья, детство, материнство, отцовство охраняются государством». В обеспечении нормального воспитания ребенка заложены государственные и общественные интересы, именно поэтому отношения между родителями, возникающие по поводу воспитания ребенка, регулируются с помощью моральных правовых норм. Как правило, отношения между родителями и ребенком регулируются на основе норм морали, даже в тех случаях, когда эти отношения урегулированы нормами права.

Права матери, отца в отношении ребенка представляют им возможность воспитывать детей, совершать в установленных законом пределах все необходимые и желаемые для этой цели действия. Осуществляя права по воспитанию ребенка, родители выполняют обязанности по его воспитанию: родители обладают дополнительными правами и несут равные обязанности по его воспитанию независимо от того, проживают с ним вместе или раздельно (ст. ст. 141, 142, 157 Семейного кодекса Украины).

Споры, связанные с воспитанием ребенка, как правило, возникают в тех случаях, когда решается вопрос о расторжении брака или после его расторжения. Супруги вправе подать в суд заявление о расторжении брака вместе с письменным договором об условиях осуществления ими права на личное воспитание детей. Для защиты интересов несовершеннолетних детей суд должен проверить содержание письменного договора (п. 8 постановления Пленума Верховного Суда Украины «О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел о праве на брак, расторжении брака, признании его недействительным и раздела общего имущества супругов» от 21 декабря 2007 года) [1].

Споры о правах по воспитанию ребенка могут возникнуть между родителями при фактически прекращении брака, не влияя на объем прав

и обязанностей родителей брак, которых признан недействительным по решению суда (ст. 47 Семейного кодекса Украины).

Родитель, при котором проживает ребенок, фактически имеет большую возможность общаться с ребенком и осуществлять его воспитание, но в связи с этим объем его прав не увеличивается и не уменьшает права другого родителя. Поэтому указание закона на то, что родитель, с кем проживает ребенок, не имеет права препятствовать другому родителю, проживающему раздельно, общаться с ребенком и участвовать в его воспитании (ч. 3 ст. 157 Семейного кодекса Украины) имеет воспитательное и превентивное значение и способствует сокращению подобных споров.

Согласно ч. 4 ст. 157 Семейного кодекса Украины родители имеют право заключить договор об осуществлении родительских прав и исполнении обязанностей тем из них, кто проживает отдельно от ребенка.

Ю. С. Червонный отмечал, что указанная норма не устанавливает форму такого соглашения и предлагал целесообразным заключать такой договор в письменной форме во избежание дальнейших неясностей и недоразумений, так как в противном случае трудно будет доказать условия этого договора [2].

В тех случаях, когда родители не могут прийти к соглашению о способах участия отдельно проживающего родителя в воспитании ребенка, закон предоставляет им право обратиться в суд или органы опеки и попечительства (ч. 3 ст. 19 Семейного кодекса Украины), т. е. устанавливается альтернативная юрисдикция по рассмотрению спора. Часть 1 ст. 158 Семейного кодекса Украины закрепляет право на досудебный порядок урегулирования спора относительно участия в воспитании ребенка того из родителей, который проживает отдельно от него. Суд не имеет права отказать в приеме искового заявления по делу об участии в воспитании ребенка только на том основании, что требования могут быть рассмотрены в досудебном порядке (п. 8 постановления Пленума Верховного Суда Украины «О применении Конституции Украины при осуществлении правосудия» от 1 ноября 1996 года) [3].

Иски, связанные с воспитанием ребенка, должны предъявляться по месту нахождения ребёнка применительно ч. 2 ст. 110 Гражданского процессуального кодекса.

В спорах о воспитании ребенка процессуальное положение истца занимает родитель, который наделен правом воспитания ребёнка.

Обязательным является участие органа опеки и попечительства для предоставления суду письменного заключения о разрешении спора на основании сведений, полученных в результате обследования условий жизни и быта ребенка и родителей, желания принимать участие в воспитании ребенка, а также иных характеристик (ч. 4, 5 ст. 19 Семей-

ного кодекса Украины; ч. 3 ст. 45 Гражданского процессуального кодекса Украины).

Часть 2 ст. 159 Семейного кодекса Украины устанавливает задачи суда, который должен определить способы и форму участия одного из родителей в воспитании ребенка.

Определенную сложность представляет правильное определение предмета доказывания при разрешении спора о воспитании ребёнка, так как родительские права не могут осуществляться, в том числе право по воспитанию ребенка, вопреки интересам ребенка (ч. 3 ст. 151; ч. 2 ст. 155 Семейного кодекса Украины). Данные нормы сформулированы с расчётом на усмотрение суда, который должен конкретизировать обобщающие понятия, оценив те или иные обстоятельства с позиции их правового значения и необходимости отнесения к предмету доказывания по спору об участии в воспитании ребенка того из родителей, который проживает отдельно от него.

Суд определяет основные моменты процесса воспитания: соответствует заключение или решение органа опеки и попечительства интересам ребенка, не нарушаются ли права родителей, обеспечивается ли достаточной мере участие каждого из родителей в воспитании ребенка.

Суд учитывает конкретные условия, в которых воспитывается ребенок, возраст, особенности характера, развития, взаимоотношений родителей, отношение к ним ребенка, условия жизни отдельно живущего родителя, возможность положительного или отрицательного воздействия родителей на ребенка и другие конкретные обстоятельства (ч. 1 ст. 179 Гражданского процессуального права).

Ребенок может быть заслушан при разрешении спора о его воспитании, но суд имеет право принять решение вопреки мнению ребенка, если этого требует его интересы (ч. 3 ст. 171 Семейного кодекса Украины).

Принимая решение суд не связан решением или заключением органа опеки и попечительства и вправе определить иной порядок участия в воспитании ребенка, если, оценив доказательства, придет к выводу, что решение или заключение противоречит интересам ребенка, так как недостаточно обосновано (ч. 6 ст. 19 Семейного кодекса Украины; ч. 2 ст. 212 Гражданского процессуального кодекса), указав эти обстоятельства в мотивировочной части судебного решения (п. 3 ч. 1 ст. 215 Гражданского процессуального кодекса Украины).

Особенности резолютивной части решения по делам данной категории обусловлены предметом спора. В резолютивной части, кроме изложения окончательных выводов об удостоверении иска или отказа в иске, определяются способы участия одного из родителей в воспитании ребенка. В отдельных случаях, если это вызвано интересами ребенка, суд может обусловить свидание с ребенком присутствием другого лица

(ч. 1, 2 ст. 159 Семейного кодекса Украины, п. 4 ч. 1 ст. 215 Гражданского процессуального кодекса).

Литература

1. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : постанова Верховного Суду України № 11 від 21 груд. 2007 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 1. — С. 5.

2. Семейное право Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К. : Правова єдність, 2009. — С. 382.

3. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного суду України № 9 від 1 листоп. 1996 р. // Право України. — 1996. — № 12. — С. 92.

Журило Сергій Сергійович

*к. ю. н., ст. викладач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ВИЗНАННЯ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ — ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ НЕДІЙСНИМ ТА ЙОГО ВИКОНАННЯ

Аналіз правовідносин, які виникають в результаті усиновлення, дають змогу вести мову про можливість створення справжніх сімейних відносин між усиновлювачем та усиновленим. Особливої актуальності дані питання набувають при розгляді усиновлення дитини іноземними особами, виїзді дитини в іншу країну, її пристосування до нових умов життя тощо. В цьому контексті актуальними є питання, пов'язані із дотриманням умов, які висуваються законодавцем до проходження процедури усиновлення, її законності, дотримання прав дитини, родичів дитини тощо. Як власне усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами має свої особливості по відношенню до національного усиновлення, так і визнання його недійсним передбачає додаткові вимоги для повернення дитини в Україну.

Відповідно до діючого законодавства в Україні однією з підстав припинення усиновлення є визнання його недійсним.

Стаття 236 СК України передбачає визнання усиновлення недійсним за рішенням суду у випадках, якщо: 1) воно було проведене без згоди дитини та батьків, якщо така згода була необхідною; 2) усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення (фіктивне усиновлення); 3) воно було проведене на

підставі підроблених документів; 4) у разі відсутності згоди на усиновлення осіб, зазначених у ст. ст. 220–222 СК України; 5) якщо одним із подружжя усиновлена дитина другого з подружжя за умови встановлення того, що на момент усиновлення другий із подружжя не мав наміру продовжувати з ним шлюбні відносини.

Зокрема, усиновлення не може вважатися здійсненим, якщо порушені вимоги законодавства щодо надання згоди батьків або дитини на усиновлення. Разом з тим, якщо виявиться, що батьки не були проти усиновлення, а між усиновлювачем і дитиною, яка не давала згоди на усиновлення, склалися нормальні сімейні відносини, суд може відмовити у визнанні усиновлення недійсним.

Щодо фіктивного усиновлення, то крім усиновлювачів, які не мали наміру одержувати права та обов'язки матері чи батька дитини та здійснювати їх, іноді у ньому може брати участь і сама дитина (наприклад, якщо усиновлена дитина продовжує проживати з рідними матір'ю, батьком).

Фіктивними можуть бути документи: які засвідчували згоду батьків чи самої дитини на усиновлення, про стан здоров'я усиновлювача, його заробіток, стан здоров'я дитини, або які фіксують згоду дружини (чоловіка) усиновлювача, опікуна, піклувальника, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, в якому перебуває дитина тощо. В даних випадках суд може визнати усиновлення недійсним, якщо збереження його суперечить інтересам дитини. Отже, необхідність визнання усиновлення недійсним за умови використання підроблених документів не викликає сумніву.

Норма ч. 5 ст. 236 СК України може застосовуватися, зокрема, в ситуаціях, подібних наступному прикладу. Після розірвання шлюбу Іваненко К. через місяць вийшла заміж Петренко О., який відразу усиновив її сина. Однак незабаром виявилось, що причиною розірвання шлюбу були її зв'язки з іншим чоловіком, і ці зв'язки не припинилися після реєстрації повторного шлюбу. Врешті Іваненко К. переїхала з дитиною до нього, розірвала другий шлюб, а Петренку О. суд присудив аліменти на дитину.

У позові про визнання усиновлення недійсним суд відмовив на тій підставі, що Петренко О. бажав виникнення батьківських прав та обов'язків, а тому усиновлення не може вважатися фіктивним. Завдяки такому вирішенню спору склалася наступна ситуація: рідний батько позбувся клопотів про дитину, з Петренку О. суд присудив аліменти, а Іваненко К. проживає з новим чоловіком за рахунок великого розміру аліментів. Таке рішення є несправедливим та слугує засобом заохочення недобросовісності у відносинах між суб'єктами сімейних відносин.

Отже, відповідно до ч. 5 ст. 236 СК України усиновлення є фіктивним не лише за умови, коли усиновлювач не бажав насправді виник-

нення у нього батьківських прав та обов'язків, а й тоді, коли мати чи батько дитини використовують усиновлення як засіб одержання певних благ, без наміру спільного проживання з усиновлювачем. Докази, зібрані у справі, підтверджували відсутність у Іваненко К. наміру жити однією сім'єю з Петренку О. [1, с. 12].

Зазначимо, що до суду з позовом про визнання усиновлення недійсним можуть звертатися батьки, усиновлювач, опікун, піклувальник, орган опіки та піклування, прокурор, а також усиновлена дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Так, батьки дитини можуть вимагати визнання усиновлення недійсним на тій підставі, що не давали згоди на усиновлення або усиновлення було фіктивним. Також в літературі зазначається, що право на подачу позову про визнання усиновлення недійсним мають рідний батько, рідна мати дитини, які у свій час дали згоду на усиновлення за умови, якщо, наприклад, усиновлювач жорстоко поводить з дитиною, схиляє її до вживання алкоголю, злочинної поведінки тощо [1, с. 39–40].

Усиновлювач має право ініціювати визнання судом усиновлення недійсним, якщо, наприклад, він не має змоги через хворобу виховувати і утримувати дитину. В такій ситуації суд повинен зібрати докази про те, чи відповідатиме усиновлення інтересам дитини.

Також усиновлення дитини не виключає потреби встановлення над нею опіки, наприклад, у разі виїзду усиновлювача або засудження його до позбавлення волі. Тому опікун має право на звернення до суду з позовною заявою про визнання усиновлення недійсним, за умови порушення прав та інтересів дитини. Опікун усиновлювача також має право пред'явити позов на захист свого підопічного.

На орган опіки та піклування покладено обов'язок здійснювати нагляд за дотриманням прав усиновленої дитини, а під час його виконання може бути зібрана інформація про порушення прав дитини, що зобов'язує орган опіки та піклування вжити необхідних заходів для захисту прав дитини.

Зазначимо також, що чотирнадцятирічна (або старша) дитина може звернутися до суду з метою захисту своїх прав, але виникатиме потреба в застосуванні спеціальних знань, тобто такій особі необхідна правова допомога, яка може надаватися як органами опіки та піклування, так і прокуратурою у формі представництва її інтересів у суді. Така дитина може ініціювати порушення справи про визнання усиновлення недійсним, безпосередньо звертаючись до суду або через представника.

Після визнання усиновлення недійсним відповідна консульська установа чи дипломатичне представництво України сприяє поверненню дитини в Україну. Подальше влаштування такої дитини здійснює служба у справах дітей за місцем походження дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування [3].

Порядок поновлення актового запису про народження у разі визнання усиновлення недійсним закріплено ст. 241 СК України. Зокрема, після набрання чинності рішенням суду про визнання усиновлення недійсним суд у місячний строк зобов'язаний надіслати копію рішення до державного органу реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини. Державний орган реєстрації актів цивільного стану на підставі рішення суду про визнання усиновлення недійсним вносить відповідні зміни до актового запису про народження дитини.

Варто зазначити, що при визнанні усиновлення дитини-громадянина України іноземними громадянами недійсним, для його виконання, а саме: повернення дитини в Україну, необхідна злагоджена робота всіх служб, установ та організацій, на які покладені обов'язки захисту прав і свобод усиновлених дітей (відповідної консульської установи чи дипломатичного представництва України, органів опіки та піклування, служби у справах дітей, органів ДРАЦСу тощо). Саме вони повинні забезпечити реальне повернення дитини, її влаштування, психологічну допомогу тощо.

Література

1. Ромовська З. В. Коментар до глави 18 «Усиновлення» Сімейного кодексу України // Законодавство України : наук.-практ. комент. — 2005. — № 4. — С. 3–42.
2. Рішення Южного міського суду Одеської області від 16.11.2011 по справі № 2-470/11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19622143>.
3. Про внесення змін до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 313. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/313-2014-п>.

Калініченко Любов Василівна

суддя Київського районного суду м. Одеси

ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Сімейне законодавство часто ставиться до числа традиційних, досить стабільних галузей права, які не перебувають у прямій залежності від змін у державі й суспільстві. Деякою мірою це так, оскільки в результаті триваючими століттями процесу розвитку замужньо-сімейних відносин, регульованих, зокрема, нормами сімейного права, з'явилися стійкі нор-

ми поведінки в родині, властиві практично всім цивілізованим державам. Однак, будь-яке законодавство має здатність виявляти такі недоліки, які часом навіть важко передбачити. У сімейних відносинах опосередковано відображаються особливості навколишньої дійсності.

В останні роки в нашій країні намітилися тенденції, спрямовані на те, щоб, по-перше, цілком відродити розуміння сім'ї, як неминущої цінності, по-друге, у корені змінити сформоване століттями патріархальне представлення про підлегле положення неповнолітнього в сім'ї. Закріплення законодавчого права неповнолітніх дітей, само по собі передбачило закріплення відповідних обов'язків у батьків. Наділення батьків правами у відношенні їхніх неповнолітніх дітей означає, що їм дається можливість робити схвалювані, бажані з погляду держави дії і вчинки, спрямовані на благо дитини. Правам батьків відповідають і певні обов'язки.

Кожен чоловік має право на батьківство. Це право є невід'ємним і гарантується законом. Відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження навіть прямо передбачені в законодавстві як можливі причини для розлучення (розірвання шлюбу).

Батьківство є підставою для виникнення як певних обов'язків, так і певних прав. Їхня рівноправність забезпечується сімейно-правовими нормами, що мають конкретний зміст.

Одним з головних принципів сімейного права є паритетність у побудові сімейних відносин. Цей принцип навіть знайшов своє відображення в Основному Законі України — Конституції, у ст. 51 якої зазначено, що кожен із подружжя має *рівні* права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом сімейно-правового характеру, який застосовується до батьків, що не забезпечують належного виховання своїх дітей. Такий захід може застосовуватися тільки за рішенням суду.

Конституція України гарантує дітям усі права, необхідні для їхнього розвитку і життя.

На захист прав дитини, її розвитку прийнята низка міжнародних документів. Серед цих документів особливо важливе значення має Конвенція ООН про права дитини, яку було прийнято і відкрито для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. Ця Конвенція ратифікована Верховною Радою України і набула чинності для України 27 вересня 1991 р. Міжнародними зобов'язаннями Україна гарантує свободу і гідність своїх дітей, створює умови для їхнього всебічного розвитку.

З метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток в Україні останніми роками було прийнято низку нормативно-правових актів, які встановлюють основні принципи та напрями захисту прав дітей, а також основні засади державної політики у цій сфері.

Зокрема, у 2001 р. прийнято Закон України «Про охорону дитинства», в якому встановлюється, що охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом. У 2005 р. прийнято Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Цей Закон визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, і є складовою законодавства про охорону дитинства.

Щодо розгляду судами справ про позбавлення батьківських прав — позбавлення батьківських прав є, з одного боку, засобом захисту прав дитини, а з другого — заходом впливу на батьків, які неналежним чином виконують свої батьківські обов'язки стосовно дитини.

Підстави, за яких батьки або один з них можуть бути позбавлені судом батьківських прав є: 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; 3) жорстоко поведуться з дитиною; 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами; 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; 6) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини (ст. 164 СК).

Справи про позбавлення батьківських прав є справами позовного провадження, тому ця категорія справ підлягає розгляду за загальними правилами підсудності за місцем проживання відповідача або одного з них, якщо позов подається до обох батьків.

При прийнятті позовної заяви, суди повинні правильно визначати круг осіб та органів, які мають право заявляти вимоги про позбавлення батьківських прав (ст. 165 СК). Право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, учбовий або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла 14 років (ст. 165 СК України).

Більше всього питань виникає при зверненні до суду з вказаним позовом одного з батьків, а саме виникає проблема в дотриманні судами строків розгляду такої категорії справ, яка полягає в наступному:

Відповідно до ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України, одним із основних завдань цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Отже, захист прав фізичних та юридичних осіб, а також інтересів держави, крім іншого забезпечується своєчасним розглядом справ.

Частиною 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, прийнятої Радою Європи 4 листопада 1950 року встановлено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Виходячи з практики Європейського суду з прав людини, справи мають бути розглянуті впродовж розумного строку.

В поняття «розумний строк» розгляду справи, Європейський суд з прав людини включає:

- 1) складність справи;
- 2) поведінку заявника;
- 3) поведінку органів державної влади (насамперед суду);
- 4) важливість справи для заявника.

Строки розгляду судами справ встановлені Цивільним процесуальним Кодексом України, а саме суди розглядають справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, у виняткових випадках за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду справи, суд ухвалою може продовжити розгляд справи, але не більше як на п'ятнадцять днів (ст. 157 ЦПК).

При розгляді судами справ зокрема про позбавлення батьківських прав обов'язковою є участь органу опіки та піклування (ч. 4 ст. 19 СК), тому при прийнятті позовної заяви судам необхідно правильно визначати круг осіб та органів, оскільки саме під час подання позову до суду одним з батьків, не зазначається стороною по справі — орган опіки та піклування.

Орган опіки та піклування під час розгляду справи зобов'язаний надати до суду письмовий висновок щодо розв'язання цього спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи (ст. 19 СК).

Тому суди під час розгляду справи зобов'язані витребувати відповідний висновок органу опіки та піклування про доцільність або недоцільність позбавлення одного з батьків батьківських прав.

Збір означеної доказової бази є вихідною та початковою задачею, яка передувє всім іншим етапам процесу позбавлення батьківських прав. Такий етап можна назвати підготовчим й основним.

Визначення механізму провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, у тому числі прийняття висновку про доцільність або недоцільність позбавлення особи батьківських прав, регулюється «Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866.

Згідно з вказаним Порядком, для прийняття органом опіки та піклування рішення про доцільність або недоцільність позбавлення особи батьківських прав та надання до суду відповідного висновку, особі (яка звернулась до суду з позовом про позбавлення батьківських прав) необхідно звернутись до відповідної Служби у справах дітей органу місцевого самоврядування відповідного району в місті або місцевій державній адміністрації в районі відповідної області за місцем реєстрації матері або батька, стосовно яких вирішується питання про позбавлення батьківських прав з відповідною заявою про надання такого висновку, до якої вона надає необхідний перелік документів визначений вказаним порядком.

На цій стадії здійснюється виклик одного з батьків дитини, у разі неможливості виклику перевіряється його зареєстроване в законному порядку місце проживання або перебування, здійснюється обстеження житлово-побутових умов, проводяться бесіди з батьками та дитиною, та на підставі результатів попередніх перевірок та відповідних документів, розглядається вказане питання за наслідками якого приймається висновок стосовно доцільності або недоцільності позбавлення особи батьківських прав.

Пред'явлення особою позову про позбавлення батьківських прав другого батька до суду та форма і зміст такої позовної заяви регулюється положеннями ст. ст. 118–120 Цивільного Процесуального Кодексу України, в якій відсутні положення щодо зобов'язання особи надання до суду документів, які підтверджували б її звернення з відповідною заявою до органів опіки та піклування.

Під час витребування судом вищезазначеного висновку з органу опіки та піклування, найчастіше становиться відомо, що особою навіть не було здійснено такого звернення з заявою до Служби по справах дітей.

Витребування судом висновку про доцільність або недоцільність особи батьківських прав до його отримання судом, не є підставою для зупинення провадження по цивільній справі, відповідно до ст. ст. 201–202 ЦПК.

З багаторічного досвіду, проаналізувавши цю категорію спорів щодо позбавлення осіб батьківських прав, у разі подання такого позову до суду одним з батьків, можливо зробити висновок, що для отримання судом висновку про доцільність або недоцільність позбавлення особи батьківських прав, який в свою чергу є обов'язковим доказом для роз-

гляду цієї категорії справ, з часу його витребування судом з відповідного органу опіки та піклування, проходить майже чотирьох місяців, що вже є більшим строком, ніж строк встановлений Цивільним процесуальним Кодексом України для розгляду судами цивільних справ, що призводить до його порушення.

Отже, у зв'язку тим, що дане питання належним чином не врегульоване чинним законодавством України, та призводить до порушень строків розгляду цивільних справ, воно потребує врегулювання та вдосконалення.

Куриленко Оксана Михайлівна

суддя Київського районного суду м. Одеси

ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЩОДО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДІТЕЙ ТА ВИЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ У ВИХОВАННІ ТА ПОРЯДКУ СПІЛКУВАННЯ БАТЬКІВ З ДІТЬМИ

Права батьків та дитини на спілкування визначені ст. 153 СК України, відповідно до якої мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом.

Статтею 155 Сімейного Кодексу передбачено, що здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.

Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.

Питання виховання дитини вирішується батьками спільно (ст. 157 СК).

Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею.

Той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

Батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Договір укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню.

Той з батьків, хто проживає з дитиною, у разі його ухилення від виконання договору зобов'язаний відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану другому з батьків.

Стаття 29 ЦК України визначено, що фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна.

У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років визначається органом опіки та піклування або судом.

Місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає.

Статтею 160 Сімейного Кодексу передбачено право батьків на визначення місця проживання дитини.

1. Місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків.

2. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини.

3. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою.

Статтею 161 СК України врегульовано вирішення спору між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини

Якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини.

Якщо орган опіки та піклування або суд визнав, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку,

на вимогу баби, діда або інших родичів, залучених до участі у справі, дитина може бути передана комусь із них.

Якщо дитина не може бути передана жодній із цих осіб, суд на вимогу органу опіки та піклування може постановити рішення про відібрання дитини від особи, з якою вона проживає, і передання її для опікування органу опіки та піклування.

При прийнятті рішення по справі судом також береться до уваги, що Європейський суд з прав людини (справа «Савіни проти України» (заява № 39948/06) у своєму рішенні від 18 грудня 2008 року наголошував, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані ст. 8 Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року у ст. 111 передбачає, що кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків.

Крім того діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили (ст. 114 наведеного вище Закону).

Такі ж положення містяться у Конвенції ООН про права дитини, де зазначено, що дитині для повного та гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні. Згідно зі ст. 9 Конвенції Держави-сторони дбають про те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їхньому бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи за судовим рішенням визначають відповідно до застосовного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в інтересах дитини. Вирішення такого питання може бути необхідним у тому чи іншому випадку, коли, наприклад, батьки жорстоко поводяться з дитиною чи не піклуються про неї. При цьому всім заінтересованим сторонам надається можливість брати участь у вирішенні такого питання та викладати свою позицію.

Під час розгляду справ щодо визначення місця проживання дитини суд враховує висновки Служби у справах дітей Одеської міської ради, спеціалісти якої безпосередньо спілкуються з батьками, досліджують умови їх проживання, доходи, стан здоров'я тощо, а також вислуховують думку дітей, педагогів та, у разі потреби, психологів

Вирішення органом опіки та піклування спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї регламентовано ст. 158 СК України.

За заявою матері, батька дитини орган опіки та піклування визначає способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї.

Рішення про це орган опіки та піклування постановляє на підставі вивчення умов життя батьків, їхнього ставлення до дитини, інших обставин, що мають істотне значення.

Рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання. Особа, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає окремо від дитини.

Стаття 159 СК — Якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод.

Суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування.

В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи.

Під час вирішення спору щодо участі одного з батьків у вихованні дитини береться до уваги ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення, в тому числі стан психічного здоров'я одного з батьків, зловживання ним алкогольними напоями або наркотичними засобами.

У разі ухилення від виконання рішення суду особою, з якою проживає дитина, суд за заявою того з батьків, хто проживає окремо, може передати дитину для проживання з ним.

Особа, яка ухиляється від виконання рішення суду, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає окремо від дитини.

На практиці визначення порядку спілкування батька з дитиною та його участі у розвитку та вихованні дитини є досить складним, так як потребує урахування інтересів як обох батьків, так і самої дитини, графіку її навчання, секцій, кружків, стану здоров'я тощо.

Крім того, суди повинні звертати увагу на наявність доказів щодо перешкоджання того з батьків, з ким проживає дитина, іншому з батьків, так як вказані твердження часто є голослівними та не знаходять свого підтвердження в матеріалах справи.

Крім того, непоодинокими у теперішній час є звернення того з батьків, з ким проживає дитина, до суду з позовами щодо виїзду дитини за кордон без дозволу іншого з батьків.

Статтею 33 Конституції України від 28 червня 1996 року передбачено, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території

України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Статтею 313 Цивільного Кодексу України визначено, що фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними. Водночас фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України.

Порядок виїзду за кордон дітей громадян України визначено Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 року № 3857-ХІІ, постановою КМУ від 27 січня 1995 р. № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України», Правилами оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення, затверджених постановою КМУ від 31 березня 1995 р. № 231 (із змінами).

Правила перетинання державного кордону громадянами України, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 із змінами і доповненнями, передбачають, що перетинання державного кордону для виїзду за межі України громадянами, які не досягли 16-річного віку, здійснюються лише за згодою обох батьків (усиновлювачів) та в їх супроводі або в супроводі осіб, уповноважених ними, які на момент виїзду з України досягли 18-річного віку. Виїзд за межі України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, згода другого з батьків не вимагається у разі пред'явлення рішення суду про надання дозволу на виїзд з України громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків.

Правилами оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення, затверджених постановою КМУ від 31 березня 1995 р. № 231 (із змінами) визначено зокрема, що виїзд неповнолітніх громадян України за межі території України здійснюється за одним із таких документів: паспорт громадянина України для виїзду за кордон, виданий дітям — громадянам України згідно з цими правилами; проїзний документ дитини, виданий відповідно до Правил; паспорт громадянина України для виїзду за кордон одного з батьків, у який, відповідно до Правил, записано дитину, яка прямує у його супроводі через державний кордон.

Пунктом 18 цих Правил передбачено, що оформлення паспорта/проїзного документа здійснюється на підставі заяви батьків (законних

представників батьків чи дітей), а у разі, коли батьки не перебувають у шлюбі між собою, — того з них, з ким проживає дитина, справжність підпису яких засвідчено нотаріально. За наявності заперечень одного з батьків документ може бути оформлено на підставі рішення суду.

Виїзд за межі України громадян, які не досягли 16-річного віку, у супроводі одного з батьків або у супроводі осіб, які уповноважені одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється: за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків не перебуває у пункті пропуску через державний кордон; без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків: коли другий з батьків є іноземцем або особою без громадянства, що підтверджує запис про батька у свідоцтві про народження дитини, і він відсутній у пункті пропуску; коли у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, з яким прямує громадянин, який не досяг 16-річного віку, або проїзному документі є відповідний запис про вибуття на постійне місце проживання за межі України чи відмітка про взяття на консульський облік в дипломатичному представництві України за кордоном; у разі пред'явлення оригіналів документів або їх нотаріально посвідчених копій: свідоцтва про смерть другого з батьків; рішення суду про позбавлення батьківських прав другого з батьків; рішення суду про визнання другого з батьків безвісно відсутнім; рішення суду про визнання другого з батьків недієздатним; рішення суду про надання дозволу на виїзд за межі України громадянина, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків; довідки про народження дитини, виданої відділом реєстрації актів цивільного стану, із зазначенням підстав внесення відомостей про батька відповідно до ч. 1 ст. 135 Сімейного кодексу України (під час виїзду дитини за кордон у супроводі одиної матері).

Таким чином, діючим законодавством не встановлено обмеження щодо виїзду неповнолітньої дитини за кордон, а лише встановлено певний порядок її виїзду за кордон за згодою батьків або дозволу суду при відсутності згоди одного з батьків.

Сімейне законодавство виходить із принципу повної рівноправності обох батьків — батька і матері — у всіх правах і обов'язках відносно своїх дітей. Зокрема, ст. 155 СК України визначає, що здійснення батьками своїх прав по виконанню обов'язків мають ґрунтуватися на повній повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.

Законодавством визначено права та обов'язки батьків щодо виховання дитини, при цьому пріоритетним та принциповим визначенням є інтереси дитини, що вони повинні бути непорушними в незалежності від стосунків батьків між собою.

Відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» за відсутності згоди одного з батьків виїзд неповнолітнього громадянина України за кордон може бути дозволено на підставі рішення суду.

Некіт Катерина Георгіївна

к. ю. н., доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ

Питання обов'язку батьків утримувати своїх дітей є для одних природним, для інших — болючим. Добре, коли необхідність проявляти турботу про свою дитину є безсумнівною для людини, але, на жаль, у житті доволі часто трапляються випадки, коли після розлучення батьків дитина страждає не лише морально, але й зазнає матеріальної невлаштованості внаслідок того, що один з батьків нехтує своїм обов'язком утримувати дитину. У таких випадках на захист інтересів дитини стає держава, і основною задачею кожної правової держави є забезпечення неухильного дотримання принципу всебічного захисту прав та інтересів дітей.

На вдосконалення правового регулювання аліментних обов'язків батьків утримувати дитину було спрямовано нещодавно прийнятий за основу законопроект № 4928 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо покращення захисту права дитини на належне утримання. Проаналізуємо деякі позитивні та негативні аспекти вказаного законопроекту.

Безперечною перевагою даного законопроекту є запропоновані зміни щодо порядку визначення заборгованості за аліментами присудженими як частка заробітку (доходу). Однією з найпоширеніших проблем на практиці була проблема визначення заборгованості у випадку, якщо фізична особа не працює, але є підприємцем та перебуває на спрощеній системі оподаткування, або є громадянином України, який одержує заробіток (дохід) у державі, з якою Україна не має договору про правову допомогу. Законопроектом запропоновано у таких випадках визначати заборгованість виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості.

Ще одним позитивним аспектом даного законопроекту є запропоноване положення про те, що на підставі заяви одержувача суд визначає розмір аліментів в твердій грошовій сумі, без прив'язки, як це було ра-

ніше, до нерегулярності або мінливості доходу платника аліментів. Таке положення позбавить позивачів від необхідності пред'являти довідку про заробітну плату платника аліментів, що породжувало додаткові складнощі при зверненні до суду, оскільки не завжди особам, які мають право на аліменти, може бути доступна інформація про місце роботи платника, а й за наявності такої інформації отримання такого роду довідки може бути доволі проблематичним.

Проте, відзначаючи в цілому позитивні зміни, запропоновані в законопроекті, не можна не згадати й деякі недоліки, суперечливі положення, а також питання, що отримали неочікуване рішення.

Так, законопроектом пропонується визнавати власником аліментів безпосередньо дитину, при цьому той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини. Але зміни, внесені у попередню редакцію, очевидно, не були належним чином узгоджені. Так, у чинній редакції передбачається, що аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням, при цьому неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, які одержані для її утримання. А у разі смерті того з батьків, з ким проживала дитина, аліменти стають власністю дитини, і в такому випадку неповнолітня дитина має право на самостійне одержання аліментів та розпоряджання ними відповідно до Цивільного кодексу України. При внесенні ж змін положення щодо можливості неповнолітньої дитини брати участь у розпорядженні аліментами, які одержані для її утримання, та права неповнолітньої дитини на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними відповідно до Цивільного кодексу України не були належним чином узгоджені, внаслідок чого редакція статті не дає чіткої відповіді на питання — неповнолітня особа лише бере участь у розпорядженні аліментами чи все ж таки може самостійно розпоряджатися ними. І якщо передбачені обидві ці можливості, яким чином буде визначатись, коли неповнолітня особа лише приймає участь у розпорядженні аліментами, а коли має право самостійно ними розпоряджатись.

Крім того, законопроект оперує термінологією, яку складно визнати юридичною, як, наприклад, «гармонійний розвиток дитини», для забезпечення якого повинен бути необхідний і достатній розмір аліментів, при цьому не зовсім зрозуміло, як співвідносяться прожитковий мінімум з «гармонійним розвитком дитини», і чи забезпечуватимуть «гармонійний розвиток дитини» аліменти у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму.

Також викликає непорозуміння встановлене законопроектом обмеження виплат на трьох і більше дітей десятима прожитковими мініму-

ми на дитину відповідного віку. Незрозумілими є мотиви законодавця, якими він керувався, встановлюючи таке обмеження, чому положення осіб, половина доходу яких перевищує тридцять прожиткових мінімумів, повинне бути краще, ніж положення інших платників аліментів (адже у такому разі, особи з високим рівнем доходу зрештою платитимуть на утримання дітей менше половини своїх доходів, на відміну від інших, менш заможних співгромадян).

У вирішенні питання визначення розміру аліментів цікавим є досвід Франції. У Франції законодавцем не визначено розміру аліментів у відсотках від доходу залежно від кількості дітей, немає тут і конкретної прив'язки до «прожиткового мінімуму» (який, чесно кажучи, останнім часом в нашій країні носить суто формальний характер), в кожному разі розмір аліментів визначається за розсудом суду. При цьому відповідно до ст. 271 ЦК Франції судом до уваги приймаються наступні обставини: матеріальне становище особи, яка отримує аліменти, її спроможність самостійно заробляти на життя; час, що потрібен одержувачу аліментів, щоб здобути чи поновити освіту та повернутися на ринок праці; професійну кваліфікацію кожного з подружжя; рівень життя сім'ї під час шлюбу; тривалість шлюбу; вік обох з подружжя; фізичний і душевний стан одержувача аліментів; фінансове становище платника аліментів [1, с. 14]. Врахування зазначених істотних обставин дозволяє суду більш детально визначити потреби одержувача аліментів та встановити в кожному конкретному випадку розмір аліментів, що відповідатиме ситуації, що склалася в кожній конкретній сім'ї. Привертає увагу така обставина, як «рівень життя сім'ї під час шлюбу»: розмір аліментів в кожному разі має відповідати тому рівню, до якого звикла дитина під час шлюбу. Представляється, що з точки зору запобігання моральних страждань дитини, яка залишається без звичних для неї обставин життя більш доцільним буде пов'язувати розмір аліментів не з узагальненим «прожитковим мінімумом», а з рівнем життя сім'ї під час шлюбу, до якого звикла дитина. Ще одним аспектом правового регулювання аліментних зобов'язань у Франції, який варто було б прийняти до уваги українському законодавцю, є положення про те, що аліментні зобов'язання не припиняються у зв'язку зі смертю платника аліментів, а переходить до спадкоємців боржника (ст. 342-5 ЦК Франції). З одного боку, перенесення обов'язку утримувати чужу дитину може здатися несправедливим, наприклад, якщо спадкоємцем платника аліментів виступатиме його наступна дружина, але з урахуванням того, що поряд із обов'язками спадкоємці успадковують й належне померлому платнику аліментів майно, такий підхід представляється доволі справедливим з точки зору захисту інтересів дитини. Видається, що вищевказані підходи до правового регулювання аліментних зобов'язань, розроблені у французькому законодавстві, стануть при нагоді українському

законодавцю, та мають бути враховані при внесенні змін до СК України.

Література

1. Гаро Г. О. Погляд на зміну аліментної політики в Україні з урахуванням досвіду США та Франції (основні концепції) // Бюлетень асоціації адвокатів України. — 2015. — № 3. — С. 14–15.

Петренко Володимир Сергійович

к. ю. н., доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», суддя Київського районного суду м. Одеси

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОДІЛУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Спірні питання поділу майна, яке використовується одним із подружжя у підприємницькій діяльності, є цікавими та актуальними, про що свідчить велика кількість судових спорів та неоднорідна судова практика у справах щодо майна, яке використовується фізичною особою-підприємцем, а також майна, що внесене одним із подружжя до статутного фонду юридичної особи.

Відповідно до положень ст. 63 СК України дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Одним із видів розпорядження власністю є право власника використовувати своє майно для здійснення господарської діяльності, крім випадків, встановлених законом. Частина 1 ст. 3 Господарського кодексу України закріплює, що під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Статтею 69 СК України встановлюється право чоловіка та дружини на поділ майна яке належить їм на праві спільної сумісної власності. Такий поділ можливо здійснити без розірвання шлюбу. Поділ може здійснюватись як за взаємною згодою шляхом укладення договору про поділ майна подружжя так і в судовому порядку.

Поділу підлягає майно подружжя яке належить їм на праві спільної сумісної власності. Отже для того щоб з'ясувати чи підлягає майно по-

ділу між подружжям потрібно встановити, чи віднесено таке майно до спільної сумісної власності подружжя.

Статтею 60 СК України визначено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. При цьому не має значення за ким зареєстровано таке майно, оскільки спільна сумісна власність розповсюджується на майно й у тому випадку, коли право власності на нього майно зареєстроване лише за одним з подружжя.

Роз'яснення, надані у п. 23 Постанови пленуму Верховного Суду України № 11 від 21 грудня 2007 р. «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» вказують, що вирішуючи спори між подружжям про майно, необхідно встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясовувати джерело і час його придбання. Спільною сумісною власністю подружжя, що підлягає поділу (ст. ст. 60, 69 СК, ч. 3 ст. 368 ЦК), відповідно до частин 2, 3 ст. 325 ЦК можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з подружжя вони були придбані чи внесені грошовими коштами, якщо інше не встановлено шлюбним договором чи законом.

При поділі майна подружжя, яке належить їм на праві спільної сумісної власності вважається, що частки майна чоловіка та дружини є рівними, якщо інше не визначене шлюбним договором або домовленістю між ними. Крім того, суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. За наявності підстав, суд своїм рішенням може збільшити частку дружини, чоловіка, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування (ст. 70 СК України).

Стаття 61 СК України визначає, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту. Статутний капітал та майно приватного підприємства відповідно до Рішення Конституційного Суду у справі № 17-рп/2012 (1-8/2012) від 19 вересня 2012 р. також є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Особливості розгляду сімейних спорів. 1 верстка. 06.10.16. Иванова

За змістом ст. 57 СК України не підлягає поділу майно, що є особистою приватною власністю дружини чи чоловіка. Слід зазначити, що в судовому порядку може бути визнано особистою приватною власністю дружини або чоловіка майно, яке було набуто нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин. Якщо у придбання майна вкладені крім спільних коштів і кошти, що належали одному з подружжя, то частка у цьому майні, відповідно до розміру внеску, є його особистою приватною власністю (ст. 57 СК України).

19 вересня 2012 року у справі № 1-8/2012 Конституційний Суд України при офіційному тлумаченні ч. 1 ст. 61 СК України прийшов до висновку, що приватне підприємство (або його частина), засноване одним із подружжя, — це окремий об'єкт права спільної сумісної власності подружжя, до якого входять усі види майна, у тому числі вклад до статутного капіталу та майно, виділене з їх спільної сумісної власності. Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що статутний капітал та майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя, є об'єктом їх спільної сумісної власності.

У вказаному рішенні Конституційний суд вирішив, що в аспекті конституційного звернення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України треба розуміти так, що статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Разом із тим, 2 жовтня 2013 року Верховний Суд України у справі № 6-79цс13 зазначив наступне. У справі, яка переглядається, судом встановлено, що нерухоме майно придбане відповідачем як фізичною особою-підприємцем, хоча й під час шлюбу, але не за спільні кошти подружжя, а за кошти, що одержані ним від третіх осіб для здійснення підприємницької діяльності. Установивши факт отримання відповідачем коштів від третіх осіб з метою придбання спірних нежилых приміщень для здійснення підприємницької діяльності та не встановивши поворотний характер цієї допомоги, суд неправильно застосував норму ст. 60 СК України й дійшов помилкового висновку про набуття придбаним майном статусу спільного майна подружжя, оскільки в силу вимог ст. 57 СК України, майно, отримане одним із подружжя за безвідплатною угодою або за кошти, які належали йому особисто, є його приватною власністю.

Таким чином у зазначеному рішенні Верховний суд України сформулював правову позицію, відповідно до якої належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але і спільністю участі подружжя коштами або працею в набутті майна. Тобто, застосовуючи цю норму права (ст. 60

СК України) та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття є спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Отже, майно фізичної особи — підприємця, яке придбане за його особисті кошти та використовується в його підприємницькій діяльності з метою одержання прибутку, слід розглядати як його особисту приватну власність, відповідно до ст. 57 СК України, а не як об'єкт спільної сумісної власності подружжя, який підпадає під регулювання ст. ст. 60, 61 СК України.

Посилання на рішення Конституційного суду України від 19 вересня 2012 року у справі № 1-8/2012 за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 61 СК України при вирішенні питання відносно правового режиму майна фізичної особи — підприємця не спростовує зазначених висновків Верховного суду України, оскільки в цьому рішенні Конституційного суду України мова йде виключно про статутний капітал та майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя.

На теперішній час існує багато спорів, на тему чи може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя та предметом поділу майно фізичної особи — підприємця.

11 березня 2015 року Верховний Суд України у справі № 6-21цс15 сформулював таку правову позицію: «Системний аналіз статей 57, 60, 61 СК України дозволяє дійти висновку про те, що майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між ними з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення спільного майна подружжя та способів поділу його між ними».

1 липня 2016 року Верховний Суд України у справі № 6-612цс15 прийшов до висновку, що норми СК України у статтях 57, 60 встановлюють загальні принципи нормативно-правового регулювання відносин подружжя з приводу належного їм майна, згідно з якими: майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить їм на праві спільної власності; майно, набуте кожним із подружжя до шлюбу, є особистою приватною власністю кожного з них. З метою збереження балансу інтересів подружжя, дотримуючись принципів добросовісності, розумності і справедливості СК України містить винятки із загального правила. Для правильного застосування ст. 60 СК України та визнання майна спільною сумісною власністю суд повинен установити не тільки факт набуття цього майна за час шлюбу, а й той факт, що джерелом його набуття є спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Підсумовуючи викладене, враховуючи правові позиції Конституцій-

ного суду України та Верховного суду України, слід зазначити, що як статутний капітал та майно приватного підприємства, так і майно фізичної особи — підприємця можуть перебувати в режимі особистої приватної власності (поділу не підлягають) так і належати подружжю на праві спільної сумісної власності. Критерієм поділу в даному випадку виступає джерело набуття такого майна, тобто суду необхідно визначити чи придбане воно за особисті кошти (в тому числі одержані від третіх осіб за безвідплатним договором), або за рахунок спільних сумісних коштів та (або) спільної праці подружжя. Попри вищезазначені позиції Верховного суду України необхідно враховувати існування презумпції спільної власності, що закріплена у ч. 2 ст. 60 СК України — вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. З цього слідує, що у разі незгоди одного з подружжя з такою презумпцією й звернення до суду з вимогою про визнання за ним права особистої власності на певну річ, саме на ньому лежатиме тягар доведення протилежного.

Стоянова Тетяна Анатоліївна

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ТАКИМИ, ЩО ВТРАТИЛИ ПРАВО НА ЖИТЛО

Згідно ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» (далі — Закон) кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Згідно до ст. 18 Закону Держава забезпечує право дитини на проживання в таких санітарно-гігієнічних та побутових умовах, що не завдають шкоди її фізичному та розумовому розвитку.

Діти — члени сім'ї наймача або власника жилого приміщення мають право користуватися займаним приміщенням нарівні з власником або наймачем.

Органи опіки та піклування зобов'язані здійснювати контроль за дотриманням батьками або особами, які їх замінюють, майнових та жит-

лових прав дітей при відчуженні жилих приміщень та купівлі нового житла.

Згідно ст. 12 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» держава охороняє і захищає права та інтереси дітей під час вчинення правочинів щодо нерухомого майна.

Неприпустиме зменшення або обмеження прав та інтересів дітей під час вчинення будь-яких правочинів щодо жилих приміщень.

Але, в супереч зазначеним положенням, у судовій практиці непоодинокі випадки пред'явлення позову про втрату права користування житлом колишнім членом сім'ї разом із малолітніми дітьми, зокрема матері (Рішення Київського районного суду м. Одеси 24 лютого 2016 року у справі № 520/14277/15-ц) [1].

Така практика пов'язана з декількома факторами. По-перше, у зв'язку з положенням діючого законодавства та відповідній судовій практиці щодо визначення місця проживання дитини у випадку розлучення батьків, як правило, місце проживання неповнолітніх визначається із матерію. По-друге, відповідно до положення Цивільного законодавства, зокрема, ст. 405 ЦК України члени сім'ї власника житла, які проживають разом з ним, мають право користування цим житлом. Право користування житлом втрачає член сім'ї власника у разі відсутності без поважних причин понад один рік. Але, як правило, після розлучення сумісне проживання стає неможливим, більш того слід зазначити, що саме неможливість сумісного проживання й стає підставою розірвання шлюбу. Постає питання щодо права на користування житлом неповнолітніми особами.

Такі питання непоодинокі в судовій практиці й спробою вирішити зазначені питання стало Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про визнання особи такою, що втратила право на користування житлом та виселення [2]. Відповідно до зазначеного узагальнення роз'яснюється, що цивільне законодавство не передбачає збереження права користування житлом за громадянами, які хоча і правомірно вселилися у спірну квартиру власника, але на час розгляду справи не є членом його сім'ї. Але таке положення протерічить законодавству щодо гарантій дотримання права на житло неповнолітніх дітей.

Гарантією дотримання права на житло неповнолітніми особами повинен стати перевірений факт наявності іншого житла для проживання неповнолітніх. Як правило, суд покладає обов'язок встановити цей факт на органи опіки та піклування. В свою ж чергу органи опіки та піклування обмежуються наданням письмових висновків щодо не заперечення проти ухвалення рішення та погодженням із висновками суду. В свою чергу суд, відповідно до ст. 212 ЦПК не зобов'язаний висновками органу опіки та піклування. З урахуванням того, що після розірвання шлюбу питання проживання неповнолітніх дітей покладаєть-

ся, як правило на матір, яка вже не може проживати разом із батьком, то виникають не можливі умови для подальшого розвитку та вихованню дітей.

Пропонується обов'язковим доказом у зазначеній категорії справ передбачити акт обстеження житлових умов проживання неповнолітніх дітей органами опіки та піклування тільки у разі наявності якого, із зазначенням що права на житло неповнолітніх збережене, суд може задовольнити рішення про втрату особою права на користування житловим приміщенням. З одного боку такий доказ буде служити гарантією дотримання прав неповнолітніх на житло, з іншого дисциплінує батьків щодо виконання обов'язків по вихованню своїх дітей та розподілить обов'язки по утриманню пропорційно.

Література

1. Рішення Київського районного суду м. Одеси 24 лютого 2016 року у справі № 520/14277/15-ц [Електронний ресурс] // Єдиний судовий реєстр. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
2. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про визнання особи такою, що втратила право на користування житлом та виселення [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Закон і бізнес. — Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/35852-uzagalnennya_praktiki_rozglyadu_sudami_civilnih_sprav_pro_vi.html.

Тріпільський Григорій Яковлевич

*к. ю. н., доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ТА ВІДІБРАННЯ ДИТИНИ ВІД БАТЬКІВ БЕЗ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

З часу здобуття незалежності Україна стала на новий шлях розвитку та обрала курс на побудову правової держави, функціонування якої гарантує та захистить права і свободи людини і громадянина.

Сім'я — особливий соціальний інститут, що є осередком формування свідомості людини, а тому являє собою одну із найважливіших та найвпливовіших складових формування громадянського суспільства. Глибока проникливість сімейно-правового регулювання в систему соціальних зв'язків суспільства вимагає досягнення високого рівня його регулювання, побудови на тих принципових засадах, які відповідають соціально ціннісним орієнтирам його призначення. Тому охорона сім'ї, а дитинства зокрема, є обов'язком держави.

Позбавлення батьківських прав становить собою правову санкцію за порушення батьківських обов'язків. Воно носить безстроковий характер та передбачає відібрання дитини, стосовно якої батьки допускали неправомірну поведінку, і поміщення її в більш сприятливе середовище. Позбавлення батьківських прав здійснюється виключно в судовому порядку.

Стаття 164 СК України встановлює виключний перелік підстав, за яких батьки можуть бути позбавлені батьківських прав. Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; жорстоко поводяться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Підстави для відібрання дитини ті ж самі, що й для позбавлення батьківських прав (за винятком передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 164 СК України, тобто коли батьки не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування, що в будь-якому випадку призводить до позбавлення батьківських прав). Крім того, підставами для відібрання дитини від батьків є обставини, за яких залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

Проте відібрання дитини у батьків не слід змішувати з позбавленням батьківських прав. Воно призначене для того, щоб не позбавляти дитини сім'ї, і в той же час забезпечити її право на належне сімейне виховання.

Відібрання дитини без позбавлення батьківських прав може застосовуватись за рішенням суду як при винній поведінці батьків, так і при невинній (наприклад, при душевній хворобі батьків).

Відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав також здійснюється в судовому порядку. Так як судовий порядок призводить до значних затрат часу, СК передбачив право органів опіки та піклування або прокурора постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини. Тому в таких випадках орган опіки і піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у 7-денний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор (ч. 2 ст. 170 СК).

Відібрання дитини без позбавлення батьківських прав передбачає обмеження щодо здійснення ряду батьківських прав. Батьки не можуть здійснювати права на виховання дитини, вирішувати питання про її навчання, місце проживання, втрачають право на отримання аліментів на дитину, яка відібрана у них за рішенням суду, не можуть представляти її інтереси, не мають права на управління майном дитини, призупиняється право на отримання допомоги на дітей. Разом з тим батьки не втрачають права на отримання в майбутньому аліментів від дітей, право спадкування після дітей. Батькам можуть бути дозволені зустрічі з дитиною, якщо це не суперечить інтересам дитини. Це питання вирішує особа, на чие виховання передана дитина, а у випадку спору — суд.

Стаття 165 СК України чітко визначає перелік осіб, які мають право звернутись до суду з позовом про позбавлення батьківських прав. До них належать один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла 14 років. Відповідно до ч. 2 ст. 170 СК України позивачами в справах про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав можуть бути орган опіки та піклування або прокурор. З таким же позовом може звернутись і один з батьків або інший родич дитини, проте в даному випадку мова скоріше буде йти про визначення місця проживання дитини.

Оскільки рішення про позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у одного з батьків може істотно вплинути на права та обов'язки іншого, суд при здійсненні підготовчих дій до судового розгляду повинен вирішити питання про залучення до участі в справі такого іншого з батьків як третю особу. Таке залучення є доцільним, якщо ця особа не була раніше позбавлена батьківських прав чи якщо дитина не була відібрана від неї без позбавлення батьківських прав. Процесуальне становище іншого з батьків буде залежати від зайнятої ним позиції у справі. Якщо він приєднається до вимоги органу опіки та піклування (іншого позивача) або сам заявить самостійні вимоги, то буде виступати третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору. Якщо ж він сам ухиляється від виконання батьківських прав та обов'язків, то повинен приймати участь в справі як співвідповідач. Залучення іншого з батьків до участі у справі як співвідповідача здійснюється судом відповідно до ст. 33 ЦПК.

Відповідно до ст. 19 СК України в даних справах участь органу опіки та піклування для дачі висновку є обов'язковою, незалежно від того, хто звернувся з позовом про позбавлення батьківських прав (відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав).

Для належного встановлення обставин справи важливе значення має присутність у судовому засіданні обох сторін для дачі пояснень. Про-

те вирішуючи питання про можливість розгляду справи за відсутності відповідача, суд повинен в першу чергу повинен виходити з інтересів дитини, зважаючи на те, що затягування розгляду справи є психологічним ударом для неї. За змістом ст. 171 СК України суд зобов'язаний вислухати думку дитини, яка може її висловити.

На підставі досліджених в судовому засіданні матеріалів справи суд повинен винести обґрунтоване рішення про задоволення позову або про відмову в задоволенні позову. Відмова в задоволенні позову ні до яких змін в правовому становищі сторін справи та дитини не призводить. Задоволення позову призводить до правових наслідків, вказаних в ст. ст. 166–167 чи 170 СК.

Одночасно з вирішення питання про влаштування дитини, при прийнятті рішення про задоволення позову, суд може на вимогу позивача вирішити питання про стягнення аліментів на дитину (ч. 2 ст. 166, ч. 4 ст. 170 СК України).

Як підсумок варто зазначити, що створення та захист державою гідних умов для належного розвитку та реалізації кожної особистості — запорука належного виховного процесу, і, як наслідок, створення цивілізованого суспільства. Наразі в Україні діє потужний правовий механізм захисту дитинства. Органічне поєднання системи захисту прав дитини забезпечує досягнення значних результатів — міцно і органічно засвоєних загальнолюдських і українських національних цінностей.

Чванкін Сергій Анатолійович

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
голова Київського районного суду м. Одеси*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ

Одним з основоположних документів у сфері регулювання незаконного переміщення і неповернення дітей із-за кордону є Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (Конвенція).

Конвенція набрала чинності для України 1 вересня 2006 року після прийняття Закону України «Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей». Центральним органом з виконання положень Конвенції про цивільно-пра-

вові аспекти міжнародного викрадення дітей, а також співробітництва з компетентними органами за кордоном визначено Міністерство юстиції України. За даними Міністерства юстиції, конвенція застосовується у відносинах між Україною та 65 державами-учасницями.

Відповідно до положень Конвенції переміщення дитини вважається незаконним, коли є факт її вивезення за кордон або неповернення з-за кордону, якщо при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать заявнику. Право піклування охоплює не лише визначення місця проживання дитини, але й вирішення питань тимчасового чи постійного виїзду дитини за кордон. Дія положень Конвенції розповсюджується на випадки повернення незаконно вивезеної (утримуваної) дитини, однак вона не регулює ні процедуру визначення постійного місця проживання дитини, ні встановлення або зміну порядку піклування. Зазначені питання вирішуються адміністративними або судовими органами країни постійного проживання дитини. Конвенція охоплює лише загальні процедурні питання повернення дитини.

З огляду на те, що Конвенція не визначає порядку розгляду даної категорії справ у суді, то під час їхнього вирішення суди керуються лише процесуальним законодавством тієї держави, де перебуває дитина. В Україні суди розглядають такі справи виключно у позовному провадженні у порядку, визначеному ЦПК України, а примусове виконання рішення здійснюється відповідно до Закону України «Про виконавче провадження».

Згідно з положеннями Конвенції підставою для повернення дитини до країни постійного місця проживання є встановлення під час розгляду справи таких фактів: дитина постійно проживала у державі-учасниці безпосередньо перед переміщенням або утриманням; переміщення або утримання дитини було порушенням прав на опіку або піклування згідно із законом тієї Держави; заявник фактично здійснював такі права на опіку на час переміщення або утримання дитини, або здійснював би такі права, якби не переміщення або утримання.

Підставою звернення до суду в справах зазначеної категорії є наявність відповідно до Конвенції факту протиправного переміщення та/або утримання дитини та необхідність її повернення до місця постійного проживання з метою подолання негативних наслідків, які виникли у зв'язку з одноосібним рішенням особи (як правило, одного з батьків) змінити місце проживання дитини (ст. 12 конвенції).

Ставши учасницею Гаазької конвенції, Україна долучилася до міжнародного співробітництва, що дає змогу 92 державам світу оперативно вирішувати питання організації повернення незаконно вивезених або утримуваних за кордоном дітей, що постраждали внаслідок протиправної поведінки одного з батьків або інших родичів, діями яких порушуються права батьків (одного з них) щодо піклування про дитину.

Разом із тим, у національній судовій практиці непоодинокими є випадки невірної розуміння та застосування судами положень Конвенції, у зв'язку із чим 17 жовтня 2014 року на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ було обговорено та взято до відома інформацію про узагальнення судової практики розгляду цивільних справ із застосуванням конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року, за наслідками якого підготовлено Інформаційний лист «Про практику розгляду судами цивільних справ із застосуванням Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (Гаазька конвенція)». У вказаному листі судом касаційної інстанції надано ґрунтовні роз'яснення з загальних питань застосування положень Конвенції, підсудності справ, суб'єктного складу учасників процесу, строків звернення до суду та розгляду справи, сплати судового збору, підстав повернення позову тощо.

При розгляді даної категорії справ суди повинні встановити: чинність Конвенції у відносинах між Україною та іншими державами; чи відбулося протиправне переміщення після початку дії конвенції стосовно України; де було постійне місце проживання дитини до виникнення правовідносин та з ким із батьків вона постійно проживала; чи було переміщення або утримання дитини протиправним; підстави для відмови у задоволенні позову, наявність виняткових обставин, що передбачені ст. 13 Конвенції, а саме: чи здійснювалося позивачем фактично право піклування про дитину до моменту переміщення; наявність мовчазної згоди позивача на переміщення; чи пов'язане повернення дитини із серйозним ризиком заподіяння їй фізичної або психічної шкоди; сама дитина заперечує проти повернення та досягла віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку; чи вважається повернення недопустимим, виходячи з основних принципів запитуваної держави в галузі захисту прав людини й основних свобод (ст. 20 Конвенції); чи доведено, що дитина вже прижилася в її новому середовищі при поданні заяви більш ніж через рік після протиправного переміщення.

Так, у постанові Верховного Суду України від 25 грудня 2013 року № 6-117цс13, прийнятій за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення у справі за позовом Головного управління юстиції у Донецькій області в інтересах С. Ф. до К. А. О. про забезпечення повернення неповнолітньої дитини до Республіки Кіпр зазначено, що для прийняття рішення про повернення дитини необхідно встановити, по-перше, що дитина постійно мешкала в Договірній державі безпосередньо перед переміщенням або утриманням (п. а) ч. 1 ст. 3 Гаазької Конвенції); по-друге, переміщення або утримання дитини було порушенням права на опіку або піклування згідно із законодавством тієї держави, де дитина проживала (п. б) ч. 1 ст. 3 цієї Конвенції); то-тре-

те, заявник фактично здійснював права на опіку до переміщення дитини або здійснював би такі права, якби не переміщення або утримування (п. б) ч. 1 ст. 3 Конвенції). У постанові Верховного Суду України також зазначено, що Конвенцією визначено вичерпний перелік обставин, за наявності яких суд має право відмовити у поверненні дитини до місця постійного її проживання. Рішення суду касаційної інстанції про повернення неповнолітнього С. Д. до Республіки Кіпр не містило встановлених юридичних фактів, передбачених зазначеними статтями Конвенції, які є підставою для порушення в суді питання про повернення дитини. Також у рішенні були відсутні висновки щодо незаконності переміщення і утримування дитини. За таких обставин Верховний Суд України дійшов висновку про скасування цього рішення з передачею справи на новий касаційний розгляд.

З огляду на вимоги ст. 360⁷ ЦПК, суди України повинні враховувати ці правові позиції при розгляді справ із застосуванням Конвенції.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 13 Конвенції обов'язок доведення обставин, які можуть бути винятковими підставами для неповернення дитини, покладається саме на особу, яка вчинила вивезення дитини та/або її утримує.

Дане положення суперечить загальному правилу цивільного процесуального законодавства, відповідно до якого кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, установлених ст. 61 ЦПК.

Проте загальне правило діє, якщо в нормах процесуального права відсутня вказівка про перерозподіл обов'язків доказування.

При розгляді справ даної категорії необхідно враховувати положення ст. 13 Конвенції, в якій міститься саме така вказівка, а саме, що судовий або адміністративний орган запитуваної держави не зобов'язаний видавати розпорядження про повернення дитини, якщо особа, установа або інший орган, що заперечує проти її повернення, доведуть, що:

— особа, установа або інший орган, що піклуються про дитину, фактично не здійснювали права піклування на момент переміщення чи утримування або дали згоду на переміщення чи утримування, або згодом дали мовчазну згоду на переміщення чи утримування;

— існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної чи психічної шкоди або «іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку».

На нашу думку, цим правилом (у частині виконання обов'язків по наданню доказів) варто керуватися і при врахуванні положень ч. 2 ст. 12 Конвенції щодо відомостей про те, що дитина вже прижилася у новому середовищі.

У постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 року у справі № 61598цс15 зазначено,

що про наявність того, що дитина прижилася у своєму новому середовищі, можуть свідчити наступні факти: відвідування дошкільного навчального закладу — садка, відвідування гуртків, здійснення медичного догляду за дитиною, наявність у неї друзів, захоплень, наявність сталих сімейних зв'язків, зміна мови спілкування та інші факти, які свідчать, що дитина вважає своє місце проживання постійним, комфортним і місцем проживання своєї родини, тощо. Зазначені факти необхідно оцінювати в сукупності з дотриманням інтересів дитини як на цей час, так і в майбутньому, балансу інтересів та прав батьків, думки дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня зрілості, тощо.

Частина 2 ст. 12, частини 1, 2 ст. 13 та ст. 20 Конвенції визначено вичерпний перелік обставин, за наявності яких суд має право відмовити у поверненні дитини до місця її постійного проживання. Обов'язок доведення наявності підстав для відмови у поверненні дитини Конвенція покладає на особу, яка вчинила протиправне вивезення або утримання дитини.

Таким чином, обов'язок доведення наявності підстав для прийняття рішення про повернення дитини до постійного місця проживання або забезпечення права доступу до дитини покладається на позивача, а про відмову у поверненні — на особу, яка вчинила протиправне вивезення або утримання дитини (відповідача).

Цал-Цалко Юлія Юліївна

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПОДІЛУ СПІЛЬНОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Одним із природних прав людини є право на сім'ю. Сім'я була і залишається первинним та основним осередком суспільства. Ідеологія пріоритету сім'ї, її неминуща цінність для людини і суспільства закріплена у багатьох нормативних актах, до яких слід віднести Загальну декларацію прав людини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Конституцію України, Сімейний кодекс України. Одним із основних положень зазначених документів є зміцнення і захист інституту сім'ї з боку суспільства, розробка національної сімейної політики щодо охорони суб'єктивних прав членів сім'ї і, насамперед, подружжя.

Майнові відносини, що складаються між подружжям, завжди потребували і потребують особливої уваги. Регулювання цих відносин підпорядковане виконанню одного із завдань сімейного законодавства — побудові сімейних відносин на засадах взаємодопомоги та підтримки,

і в той же час, охорони їх приватних інтересів. Отже, майнове забезпечення — наявність певного майна, певної кількості коштів, засобів і зручностей є необхідними для подружжя.

Наразі однією з найважливіших проблем у сімейних правовідносинах є питання щодо поділу спільного майна подружжя та врахування життєвих обставин, що впливають на його поділ.

Спільне майно подружжя — це сукупність речей, що належать подружжю на праві спільної сумісної власності, а також сукупність майнових зобов'язальних прав та майнових обов'язків, що набуті подружжям під час зареєстрованого шлюбу. Відносини власності завжди виникають із приводу майна. Це означає, що майнові права та обов'язки подружжя виникають щодо конкретних об'єктів, що потенційно можуть бути їх власністю і зумовити виникнення у подружжя режиму спільної сумісної власності. У чинному законодавстві перелік таких об'єктів права спільної сумісної власності чітко визначений, але не є вичерпним.

Необхідно розрізняти момент виникнення спільного майна подружжя та момент виникнення права спільної сумісної власності подружжя. Саме сукупність елементів юридичного складу, необхідного для виникнення спільності майна подружжя, визначає і початковий момент виникнення спільності їхнього майна. Спільне майно подружжя виникає з моменту, коли в одного з подружжя виникло право на це майно, за умови, якщо це право виникло під час шлюбу в результаті праці одного або обох із подружжя і якщо вони вели спільне господарство. Моментом же виникнення права спільної сумісної власності подружжя є момент одержання цього майна хоча б одним із подружжя незалежно від того, чи виявив один із них свою волю щодо передачі грошей до сімейного бюджету, чи ні.

Дружина та чоловік мають рівні права щодо володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Оскільки закон надає чоловікові та дружині рівні права стосовно їхнього спільного майна, то вони розпоряджаються цим майном, тобто визначають юридичну та фактичну його долю за взаємною (спільною) згодою. Подружжя при здійсненні права спільної сумісної власності обов'язково має узгоджувати свою поведінку щодо змісту права власності (володіння, користування та розпорядження) спільним майном.

Специфікою спорів щодо поділу спільного майна подружжя є те, що вони, як правило, розглядаються разом із вимогами про розірвання шлюбу, що не суперечить закону, але у цілому поділ спільного майна подружжя може бути здійснено і під час існування шлюбу, а також після розірвання шлюбу.

Звернення за судовим захистом особи у справах про поділ спільного майна подружжя є її конституційним правом та елементом ста-

дії відкриття провадження у справі, що пов'язана з виникненням процесуальних відносин між судом і особами, які беруть участь у справі та відповідними процесуально-правовими та матеріально-правовими наслідками.

Слід враховувати, що цивільне процесуальне законодавство передбачає ряд особливостей при визначенні підсудності справ щодо поділу спільного майна подружжя. За загальним правилом позовну заяву про поділ спільного майна подружжя позивач пред'являє до суду за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання відповідача або за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем його перебування. Якщо місце проживання відповідача є невідомим, то із цієї категорії справ передбачена альтернативна підсудність і позовну заяву позивач може пред'явити за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи постійного його заняття (роботи). При об'єднанні вимог про поділ спільного майна подружжя з вимогами про розірвання шлюбу, за наявності умов, передбачених ч. 2 ст. 110 ЦПК, позовна заява може пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача. За домовленістю між ними справа може розглядатися за зареєстрованим місцем проживання будь-кого із подружжя. Можливі випадки, коли позовну заяву до обох із подружжя, які проживають окремо, подає кредитор цього подружжя. У цій ситуації позов може бути пред'явлено за зареєстрованим місцем проживання одного з відповідачів за вибором позивача. У разі виникнення спору про поділ спільного майна подружжя із приводу нерухомого майна, встановлюються правила виключної підсудності, відповідно до якої позови пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини.

Метою стадії підготовки справи про поділ спільного майна подружжя до судового розгляду є створення, дотримання й забезпечення судом, сторонами — позивачем і відповідачем, а також третіми особами, які беруть участь у справі, їх представниками, умов із врегулювання даного майнового спору для своєчасного і правильного вирішення справи про поділ спільного майна подружжя, в результаті чого і буде ухвалене законне й обґрунтоване рішення суду у цій справі. Непроведення попереднього судового засідання у справах щодо поділу спільного майна подружжя у рамках стадії підготовки справ до судового розгляду у суді першої інстанції є безспірною підставою для оскарження відповідного рішення.

Доказування у справах щодо поділу спільного майна подружжя має здійснюватися за допомогою доказів, що відповідають вимогам належності, допустимості, достовірності, достатності та порядку збирання, дослідження та оцінки доказів. Законодавством передбачено положення, коли твердження сторони не вимагає доказування, тобто законні пре-

зумпції. У справах про поділ спільного майна подружжя доказовими презумпціями є положення норм матеріального права, зокрема презумпція щодо спільності майна подружжя, що було набуто у період шлюбу та презумпція щодо рівності часток подружжя у їх спільному майні. На цьому етапі судового розгляду відбувається дослідження фактичних обставин справи та наявних у справі доказів. Виявлення всього спірного майна, яке підлягає поділу, і вирішення питання про його поділ між сторонами у рамках розгляду справи по суті є однією з головних особливостей розгляду справ зазначеної категорії.

Рішення суду у справах про поділ спільного майна подружжя повинно виконувати функцію захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів осіб, які брали у них участь, воно має відповідати певним вимогам. Перш за все, це вимоги щодо законності й обґрунтованості, а також вимоги, зазначені у ст. 215 ЦПК України щодо змісту судового рішення. Судове рішення у справах про поділ спільного майна подружжя має відображати специфіку провадження у справах зазначеної категорії з урахуванням особливостей мотивувальної та резолютивної частин судового рішення.

Черемнов Дмитро Вікторович

*к. ю. н., асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПОЗОВУ ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ

Проблема шлюбу завжди була актуальною. Кардинальні зміни, що відбуваються в Україні у сфері політики, економіки, ідеології, зачіпають і державно-демографічну сферу, зокрема шлюбно-сімейні відносини. Специфіка цієї групи відносин, а саме їх тривалий характер обумовлюється тим, що шлюбні союзи укладаються безстроково, але у деяких випадках, коли сім'я перестає благотворно впливати на її членів, виникає потреба у їх розірванні.

Порівняно із правом на шлюб, не останню роль також займає таке фундаментальне право громадянина, як право на розірвання шлюбу.

Цивільно-процесуальне законодавство передбачає певні умови, за яких особа, може реалізувати своє право на судовий захист, зокрема щодо форми та змісту позовної заяви про розірвання шлюбу. Відповідно для вирішення питання про відкриття провадження по справі у суді недостатньо наявності у заінтересованої особи права на пред'явлення

позову, громадянину необхідно ще і реалізувати це право у належному порядку.

Зазначені тези присвячені проблемі реалізації права на пред'явлення позову про розірвання шлюбу, яка виникає на стадії відкриття провадження по справі, що безпосередньо пов'язано із протиріччями у судовій практиці, при вирішенні питання про відкриття провадження по таким справам, які наявні у Постанові Пленуму Верховного суду України № 11 від 11 грудня 2007 року та Постанові Пленуму Верховного суду України № 2 від 12 червня 2009 року.

Аналізуючи судову практику судів першої інстанції при вирішенні питання про відкриття провадження по справі у справах про розірвання шлюбу, численними є випадки, коли суди залишають позовні заяви без руху та повертають позовні заяви, мотивуючи це тим, що доказова база не відповідає вимогам статей 119 та 120 ЦПК України, а саме не наданням оригіналу свідоцтва про шлюб, свідоцтв про народження дітей, довідки щодо розміру заробітку тощо, посилаючись на п. 4 Постанови Пленуму Верховного суду України № 11 від 21 грудня 2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» [2]. Так, лише з початку 2016 року в Україні судами першої інстанції близько 1 тисячі позовних заяв було залишено без руху та повернуто позивачам.

Суди у якості обґрунтування ухвали, про залишення позовної заяви без руху наводять різні доводи, зокрема, щодо необхідності надання саме оригіналу свідоцтва про шлюб, а не ксерокопію чи кольорову копію, чи будь-який інший доказ укладення шлюбу, оскільки на думку суду саме оригінал свідоцтва є доказом дійсності шлюбу, доказом, що на час звернення до суду із позовом, питання про розірвання шлюбу не вирішено [4; 5].

Варто зазначити, що статті 119, 120 ЦПК України не передбачають імперативних вимог до переліку документів, які необхідно додати до позовної заяви, залишаючи це на розсуд заявника [1]. Разом з тим, у п. 7 Постанови Пленуму Верховного суду України № 2 від 12 червня 2009 року «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції», зазначено, що подання доказів можливе на наступних стадіях цивільного процесу, тому суд не вправі через неподання доказів при пред'явленні позову залишати позовну заяву без руху та повертати заявнику [3].

Таким чином, на нашу думку, залишення позовної заяви без руху та повернення позовної заяви з підстав порушення вимог, визначених у роз'ясненні Пленуму Верховного суду України, яким зазначено перелік документів, які необхідно додати до позовної заяви, є порушенням норм процесуального права, оскільки у чинному законодавстві Укра-

їни відсутня норма, яка б надавала право Пленуму Верховного Суду України давати рекомендаційні роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом. У житті можуть виникати різні обставини, які унеможливають одночасно з поданням позовної заяви про розірвання шлюбу надавати і оригінали свідоцтва про шлюб та свідоцтв про народження дітей (наприклад, коли подружжя знаходиться у неприязних стосунках і один із подружжя утримує такі документи, не даючи можливість ініціатору розірвання шлюбу долучити їх до позовної заяви чи коли особа знаходиться у місцях позбавлення волі та інших випадках) [6] і це не повинно бути перешкодою у можливості реалізації права на пред'явлення позову. На нашу думку, ненадання вказаних документів не є достатньою підставою для суду залишати позовну заяву без руху або повертати позовну заяву, оскільки це позбавляє громадянина такого фундаментального права, як права на судовий захист.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.
2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного суду України № 11 від 21 груд. 2007 р. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.
3. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного суду України № 2 від 12 черв. 2009 р. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>.
4. Ухвала Звенигородського районного суду Черкаської області від 13 січня 2016 року в справі № 694/27/16-ц [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55443341>.
5. Ухвала Київського районного суду міста Одеси від 20 квітня 2016 року по справі № 520/4352/16-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57304888>.
6. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 01 березня 2016 року по справі № 274/4881/15-ц [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56163975>.

Яніцька Інна Анатоліївна

к. ю. н., доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПОРЯДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ НАД ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, — це юридичний акт, який є складним за своїм фактичним складом і включає волевиявлення опікуна (піклувальника) (ч. 1 ст. 244 СК), рішення органу опіки та піклування (ст. 61 ЦК), а в певних випадках і рішення суду (ч. 3, 4 ст. 60 СК) [1, с. 233].

До прийняття ЦК України 2003 р. існував лише адміністративний порядок встановлення опіки і піклування над дітьми — в усіх випадках органами опіки і піклування (ст. ст. 129, 153 КпШС України 1969 р. та п. 3.1 «Правил опіки і піклування»). На сьогодні поряд з адміністративним порядком встановлення опіки і піклування над дітьми згідно зі ст. 60 ЦК України передбачається судовий порядок встановлення опіки над малолітніми, піклування над неповнолітніми дітьми. Таким чином, суд також приймає участь у влаштуванні та захисті особи, реалізації правовідносин щодо опіки і піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Право на судовий захист є одним із найважливіших конституційних прав. Відповідно до ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом. З урахуванням конституційного положення про здійснення правосуддя в Україні виключно судами (ст. 124 Конституції України), юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян.

Справи з встановлення опіки чи піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, у судовому порядку вважають належними до цивільної юрисдикції.

На сьогодні не існує достатньо уніфікованих підходів до розгляду судових справ, ухвалення судових рішень про встановлення опіки чи піклування над дітьми, позбавленими батьківського піклування. Аналіз судової практики дає можливість говорити про неоднозначне тлумачення законодавчих норм, особливо ч. 3 та 4 ст. 60 ЦК України, неврахування причинно-наслідкових зв'язків при розгляді справи, правил підсудності та ін.

На підставі аналізу судової практики та норм чинного законодавства можна стверджувати, що справи щодо встановлення опіки чи пі-

клування над дітьми, позбавленими батьківського піклування, підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства за правилами або позовного (при одночасному розгляді позовної заяви щодо позбавлення батьківських прав або відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав), або окремого провадження (при одночасному розгляді заяви щодо визнання батьків безвісно відсутніми чи оголошення їх померлими або недієздатними). Такий поділ також впливає з умов надання дитині статусу дитини, позбавленої батьківського піклування, що передбачені п. 24 Постанови КМ України «Питання діяльності органів опіки і піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866.

Процесуальне значення об'єднання кількох пов'язаних між собою вимог полягає в доцільності сумісного їх розгляду у випадках, коли закон передбачає можливість такого розгляду з метою всебічного захисту прав, свобод та інтересів [2, с. 212], та реалізації принципу економії часу як для позивача, так і для суду.

З огляду на вищенаведене, можна вважати правомірним розгляд в окремому провадженні заяви ОСОБА_1, ОСОБА_2 в інтересах повнолітньої ОСОБА_3, малолітньої ОСОБА_4, малолітнього ОСОБА_5 про визнання повнолітньої особи недієздатною, встановлення над нею опіки та призначення опікуна, визнання малолітньої особи такою, що позбавлена батьківського піклування, встановлення над нею опіки і призначення опікуна. Зацікавлена особа: Орган опіки і піклування, який, розглянувши матеріали, встановив, що форма і зміст заяви відповідає вимогам ст. ст. 234, 256–258 ЦПК України, перешкод для відкриття провадження, передбачених ст. ст. 256–258 ЦПК України, не має, і тому в порядку ч. 4, 5 ст. 122, ч. 7 ст. 130 ЦПК України він вважає за можливе відкрити провадження у справі та призначити судові засідання [3]. Керуючись ст. ст. 234, 256–258 ЦПК України, суддя ухвалив відкрити провадження по цивільній справі.

Разом із тим доцільно відзначити справедливість вимоги суду в розглянутій справі про «визнання малолітньої особи такою, що позбавлена батьківського піклування», враховуючи той факт, що на сьогоднішній день існує неузгодженість у причинно-наслідкових зв'язках, що містяться в нормах ч. 3 та 4 ст. 60 ЦК України. Виникає необхідність урегулювати порядок дій суду та органу опіки і піклування в часі, ґрунтуючись на послідовності накопичення юридичних фактів.

Враховуючи той факт, що позивачем (заявником) у справах про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування, є сам неповнолітній як суб'єкт спірних матеріальних правовідносин, то всі особи, які на законних підставах пред'являють позов (заяву) до суду, будуть представляти інтереси неповнолітнього. Варто враховувати, що в даній категорії справ представником дитини фактич-

но не можуть виступати такі її законні представники, як батько, мати, опікун, усиновлювач.

У зв'язку з тим, що вимога про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування, розглядаються разом із справами про позбавлення батьківських прав, про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, про визнання фізичної особи не дієздатною, то можливо припустити, що особи, які мають право на звернення до суду з вищенаведених справ, також мають право пред'являти вимогу про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Особи, у сім'ї яких проживає дитина, мають право на звернення до суду з вимогою встановлення опіки (піклування) над дитиною, адже вони фактично вже здійснюють опіку (піклування), а судові рішення, що набере законної сили, повинно лише привести в дію правові наслідки встановлення опіки (піклування). Тому вважаємо правомірним рішення Малиновського районного суду м. Одеси у справі № 1519/2-4463/11 [4].

Крім того, оскільки законодавством не визначено коло осіб, які мають право на звернення з вимогою про встановлення опіки (піклування) над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, то на підставі судової практики вважаємо, що таке право мають родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра, мачуха та вітчим тощо).

Наступним суб'єктом, який може звернутися з позовом про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування, є заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, у якому перебуває дитина.

Захист прав та інтересів, наприклад, дітей, позбавлених батьківського піклування ілюструє соціально орієнтовану політику держави, що реалізується в діях прокурора, коли він звертається з позовом до суду [5].

Право на звернення до суду органів опіки і піклування з позовом про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування, впливає з норми ч. 1 ст. 45 ЦПК України. Відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866, безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно захисту прав дітей покладаються на служби у справах дітей. Тому суди повинні в обов'язковому порядку надавати пояснення щодо відносин між відповідними службами у справах дітей та органом опіки і піклування, що найчастіше ігнорується.

Аналіз судової практики дає можливість говорити про те, що найчастіше органи опіки і піклування беруть участь у справах про встановлення опіки (піклування) як треті особи, що не заявляють самостій-

них вимог і мають відповідну процесуальну зацікавленість [6]. Разом з тим, рішення суду про встановлення опіки (піклування) над дитиною, позбавленою батьківського піклування, не породжує юридичних прав чи обов'язків для органу опіки і піклування [7, с. 54; 8, с. 145–150]. Тому слід вважати помилковим залучення органів опіки і піклування як третіх осіб у справах про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування. У розглянутому випадку слід застосовувати ч. 3 ст. 26 ЦПК України та ч. 1 ст. 45 ЦПК України.

Обґрунтованим вважаємо включення Уповноваженого Президента України з прав дитини до переліку осіб, які мають право на звернення до суду про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування, та закріпити це на законодавчому рівні

На підставі вищенаведеного, з урахуванням аналізу основних доктринальних підходів та приписів чинного законодавства, пропонуємо на законодавчому рівні визначити коло осіб, які наділені правом звернення до суду з позовом про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування. У зв'язку з чим пропонується доповнити СК України окремою нормою (ст. 243¹) та викласти в такій редакції:

«Право на звернення до суду з позовом про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування, повинна мати особа, у сім'ї якої проживає дитина, родичі дитини, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, у якому вона перебуває, орган опіки і піклування, прокурор, Уповноважений Президента України з прав дитини».

Справи з установлення опіки чи піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, у судовому порядку вважають належними до альтернативної цивільної юрисдикції. Альтернативною є юрисдикція, що може належати як суду, так і іншому юрисдикційному органу. Така юрисдикція визначається за вибором заінтересованої особи, оскільки саме їй належить право вибору, до якого органу звернутися для вирішення спору.

Укладення мирової угоди або передача справи на розгляд третейському суду не можуть застосовуватися при розгляді справ про встановлення опіки (піклування) над дитиною, позбавленою батьківського піклування.

Відповідно до п. 14 ст. 2 Закону України «Про судовий збір», судовий збір не справляється за поданням заяви про захист прав малолітніх чи неповнолітніх осіб у разі, якщо представництво їхніх інтересів у суді відповідно до закону або міжнародного договору, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, здійснюють Міністерство юстиції України та/або органи опіки і піклування або служби у справах дітей. Згідно з п. 11 ст. 5 зазначеного Закону, від сплати

судового збору звільняються органи прокуратури при здійсненні своїх повноважень.

При розгляді справ щодо встановлення опіки (піклування) над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в окремому провадженні при ухваленні судом рішення судові витрати не відшкодовуються (ч. 7 ст. 235 ЦПК).

Предметом позовної заяви (заяви) щодо встановлення опіки (піклування) над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, може бути частина позову (заяви), що складає матеріально-правову вимогу про необхідність установлення опіки (піклування) над певною дитиною, позбавленою батьківського піклування, та призначення опікуна (піклувальника), що за результатами розгляду справи встановлюється судом шляхом ухвалення рішення.

Предмет заяви щодо встановлення опіки (піклування) над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, є санкцією тієї правової норми, на підставі якої позивач (заявник) переконує суд у правомірності своїх вимог. Саме за предметом заяви визначається юрисдикція суду з розгляду справи, а також проводиться класифікація на окремі категорії справ.

Опіка або піклування над дітьми, позбавленими батьківського піклування, в адміністративному (відомчому) порядку встановлюється за місцем проживання фізичної особи, яка потребує опіки чи піклування, або за місцем проживання опікуна чи піклувальника, а в судовому порядку — за місцем розгляду первісного позову

Підсумовуючи все вищенаведене, необхідно зазначити, що складність у вирішенні справ про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування, полягає в об'єднанні позовних вимог, необхідності обов'язкового залучення органів опіки і піклування для надання висновків у справі в частині пов'язаних позовних вимог та подання про призначення опікуна (піклувальника), визначенні кола доказів, а в деяких випадках призначенні проведення судової експертизи, вирішенні питання про забезпечення позову тощо. Це обумовлює доцільність проведення попереднього судового засідання у справах про встановлення опіки (піклування) над дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Література

1. Сімейне право України : підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 288 с.
2. Позовне провадження : монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Луспенник, П. І. Радченко [та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 552 с.
3. Ухвала про відкриття провадження по справі Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 14.02.2014 р. ЄУН № 389/684/14-ц [Електрон-

ний ресурс]. — Режим доступа: <http://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-389-684-14-s-yabchik-n-m-14-02-2014-spravi-pro-obmez-hennya-civilno-diyezdatnosti-fizichn-s>

4. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 02.06.2011 р. Справа № 1519/2-4463/11 [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://pravoscope.com/act-rishennya-1519-2-4463-11-verbicka-n-v-02-06-2011-spori-shho-vinikayut-iz-simejnih-pravovidnosin-pro-s>.

5. Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області від 13.02.2013 р. Справа № 415/476/13-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29847978>.

6. Ухвала Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 26.05.2014 р. Справа № 285/1956/14-ц [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39001628>.

7. Моніторинг «Судовий захист якнайкращих інтересів дитини та її права на виховання у сім'ї». — Х. : Харків. обл. фундація «Громадська Альтернатива», 2006. — 140 с.

8. Бондаренко М. С. Деякі питання залучення органів та осіб, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, у цивільний процес / М. С. Бондаренко, Є. О. Амбросімов // Наше право. — 2013. — № 1. — С. 145–150.

Голубцова Елена Александровна

*старший преподаватель кафедры гражданского процесса
Национального университета «Одесская юридическая академия»*

ПРИМЕНЕНИЕ НОРМ ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ ПРИ РАССМОТРЕНИИ СПОРОВ, ВОЗНИКАЮЩИХ ИЗ СЕМЕЙНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Согласно ст. 8 Всеобщей декларации прав человека любое физическое лицо имеет право на восстановление предоставленных ему национальным законодательством прав и свобод. Граждане Украины, иностранцы и лица без гражданства, находящиеся на территории Украины, равны в своих правах по защите своих интересов.

Закон «О международном частном праве» от 29 июля 2005 года впервые на территории Украины установил порядок урегулирования частноправовых отношений, в том числе и семейных, а также порядок применения норм иностранных государств на территории Украины.

Рассматривая дела по спорам, возникающим из семейных правоотношений, суды могут столкнуться с семейными правоотношениями с иностранным элементом. В таких случаях суд может столкнуться с разными правовыми системами и как следствие с различным регулированием семейных отношений (например, наступление брачного возраста, условия вступления в брак, основания расторжения брака, условия и порядок заключения брачного контракта, общность имущества и его раздел и т. п.).

Иностранный элемент в семейных спорах может проявиться во всех трех признаках, указанных в ст. 1 Закона «О международном частном праве». С иностранным субъектным составом суд может столкнуться во всех категориях семейных споров. С иностранным объектом правоотношений — при разделе имущества. С юридическим фактом, имевшим место на территории другого государства — при рассмотрении дел, вытекающих из брачного контракта, заключения брака.

Необходимо помнить о том, что применение норм иностранного государства возможно при рассмотрении судами семейных споров лишь тогда, когда это установлено Законом Украины или международным соглашением, ратифицированным Украиной (ч. 8 ст. 8 ГПК Украины). В первую очередь речь идет о материально-правовых отношениях и нормах. Несмотря на то, что в законе Украины «О международном частном праве» регулируются вопросы подсудности, судебных поручений, применение процессуальных норм иностранного государства на территории Украины при рассмотрении гражданских дел не оговаривается. В международном праве дела с участием иностранных граждан рассматриваются как правило в соответствии с процессуальными нормами страны, где происходит судебное разбирательство (*lex fori*).

Определение судами права подлежащего применению при рассмотрении семейных споров с иностранным элементом производится в соответствии с коллизионными нормами Закона «О международном частном праве» (раздел 9). Так, прекращение брака определяется правом, действующим к тому времени относительно правовых последствий брака. Иными словами нормы о последствиях брака определяют прекращение брака. При определении правовых последствий брака устанавливается общий личный закон супругов, т.е. право государства, гражданами которого являются физические лица. Если общий личный закон определить невозможно правовые последствия брака определяются правом государства, в котором супруги имели последнее общее место жительства, при условии, что один из супругов до сих пор проживает там. Если и этого невозможно установить, то правовые последствия брака определяются правом государства, с которым оба супруга имеют наиболее тесную связь.

При рассмотрении подобных гражданских дел возникают сложности в процессе доказывания, так как нормы, регулирующие его имеют разнообразные связи с материальным правом (доказательственные презумпции, распределение обязанностей по доказыванию). Достаточно сложной представляется задача разделения процессуального права от материального в некоторых гражданских делах.

Так ст. 57 ГПК содержит четкий перечень средств доказывания, который может отличаться от перечня средств доказывания другого государства. Пленум Высшего специализированного суда Украины в сво-

ем обобщении судебной практики от 1 марта 2013 года дал некоторые разъяснения правоприменения в подобных ситуациях. Так, в нем указывается, что в процессе решения судами Украины гражданских дел с иностранным элементом важное значение имеет применение доказательственного права иностранного государства особенно тогда, когда содержание и форма правоотношений подчинены иностранному закону [1].

Согласно национальному законодательству (ст. 59 ГПК Украины) обстоятельства, имеющие значение для разрешения дела, не могут быть подтверждены средствами доказывания не указанными в законе. Вопрос о допустимости доказательств особенно остро стоит при рассмотрении вопроса о допустимости письменных документов, имеющих происхождение в иностранном государстве.

Документы иностранных субъектов имеют силу доказательства на территории Украины только после их легализации соответствующим консульством, которая заключается в установлении и засвидетельствовании подлинности подписи, полномочий лица, подписавшего документ, печатей и т.п. однако международные соглашения могут устанавливать определенную специфику указанных действий. Поэтому при установлении правил допустимости по конкретному гражданскому делу нужно учитывать содержание данных соглашений.

Литература

1. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом: лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ від 16.05.2013 № 24-754/0/4-13 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v-754740-13>.

Соломахіна Олена Миколаївна

*старший викладач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СУД У СІМЕЙНИХ СПРАВАХ В ІЗРАЇЛІ

З проголошенням держави Ізраїль виникла необхідність вдосконалення її правової системи. Оскільки територія Ізраїлю довгий час перебувала під пануванням Османської імперії, а згодом на неї розповсюдилася влада Великобританії, ізраїльське право зародилося на основі англійського, тому багато особливостей загального права і досі проявляється в правовій системі новоствореної держави. При цьому Ізраїль не можна зараховувати до сім'ї країн англо-саксонського права, так як

в його правовій системі з'єднані елементи двох правових систем і характерні риси власного національного права.

Слід зауважити, що джерелами національного ізраїльського права є закони Кнессета, підзаконні акти, судові прецеденти, елементи мандатного та оттоманського права, що зберегли свою силу, єврейське право, елементи релігійного права різних общин і ратифіковані Ізраїлем положення міжнародного права.

Специфіка джерел права зумовлює своєрідну структуру судової системи Ізраїлю. Особливу увагу слід приділити суду з розгляду сімейних справ.

Суд у сімейних справах являє собою нове явище на ізраїльському юридичному просторі. Він має своє призначення і деякі відмінності від «звичайних» судів.

Суд у сімейних справах був створений внаслідок нової юридичної політики, яка вважає, що бажано зосередити розгляд всіх розбіжностей в тій чи іншій родині в руках однієї судової інстанції. Встановлено спеціальні процедури доведення і способи ведення процесу, призначені для того щоб «справлятися» з відносинами, пануючими в сім'ї. Внаслідок цього, суд у сімейних справах відрізняється від інших судів не тільки по призначенню і цілям, але і за характером ведення процесу. Таким чином, суду у сімейних справах повинна допомагати «соціальна служба сприяння».

Суд у сімейних справах вправі розглядати спори, що відповідають двом критеріям: по-перше, справа повинна стосуватися цивільного позову, поданого членом сім'ї проти іншого члена сім'ї. По-друге, підставою позову, що подається в суд у сімейних справах, повинен служити «сімейний спір». Грань між сімейним спором і спором між членами родини, що не витікає з їх сімейних відносин, достатньо тонка. Для того, щоб спір вважався «сімейним» з метою визначення повноважень суду у сімейних справах, не обов'язково, щоб підставою позову був саме конфлікт в родині. Досить, щоб сімейний спір вніс значний внесок у виникнення підстави позову. Якщо ж конфлікт не стосується сім'ї, а виникає тільки з ділових відносин, нехай навіть і між членами сім'ї, він не є сімейним і не відноситься до компетенції суду з сімейних питань.

До таких позовів можна віднести:

- фінансовий і майновий позов;
- позов про право на утримання дітей або про їх відвідуванні;
- позов на забезпечення зв'язку між неповнолітнім і його батьком і його виїзду за кордон;
- позов про опіку, позов про встановлення батьківства або материнства;
- позов про повернення викраденої дитини;
- позов на підставі закону про запобігання насильству в сім'ї;

- позов про усиновлення, позов про визнання шлюбу, позов, пов'язаний зі шлюбним віком;
- позов про зміну імені, позов про виконання рішення суду іншої держави.

Варто зазначити, що порядок судового процесу в суді у сімейних справах відрізняється від процесу в інших судах. Основне положення, поставлене в центр всього процесу в суді у сімейних справах — це те, що суд має право вести процес «по шляху, який здається йому найкращим для справедливого судочинства». Це положення дає суду у сімейних справах значну свободу у всіх аспектах судочинства. Рамки відхилення від загальних правил досить широкі, проте у прецедентних рішеннях Верховного суду говориться, що справедливе судочинство забезпечується саме тоді, коли дотримуються правила дослідження доказів і ведення процесу, призначення яких — дотримання рівності між сторонами процесу.

Таким чином, суд може відхилитися від встановленого порядку процесу або дослідження доказів, але не повинен їх абсолютно ігнорувати.

Загальний принцип оцінки доказів встановлює, що доказовий матеріал, «здобутий» з порушенням закону про недоторканність приватного життя, не може бути доказом у суді. Незважаючи на це, суд у сімейних справах, виходячи з особливих міркувань, має право дозволити використання такого матеріалу. Слід зазначити, що такі випадки є винятком, і стороні, яка вимагає використання таких доказів, слід докласти багато зусиль, щоб переконати суд в їх необхідності.

Особливу «чутливість» також проявляє судова практика до питання надання сторонам рівних можливостей в судовому процесі по сімейних справах. Наприклад, відсутність в однієї зі сторін представника-адвоката буде вважатися грубим порушенням рівності і тягне, як правило, скасування судового рішення.

Рівність сторін у процесі проявляється також у тому, що будь-яка судова дія повинна проводитися в присутності обох сторін. Ухвалення рішення в присутності лише однієї зі сторін може спричинити не тільки скасування такого рішення, але і відвід судді.

Як відомо, один з основних принципів ізраїльського судочинства — це принцип публічності процесу. Незважаючи на це, відповідно до Закону про судові справи, процес в суді у сімейних справах проводиться при закритих дверях.

Ще одна відмінність, що існує в правилах судового процесу судів у сімейних справах — це відсутність таких видів цивільного процесу як «короткий» і «прискорений», що мають місце в судочинстві звичайних судів. При подачі позову до суду у сімейних справах сплачується державне мито. При цьому оплачується не тільки відкриття провадження, а і всі наступні прохання, що розглядаються в рамках даного провадження.

Закон передбачає ряд випадків, коли позивач звільняється від сплати мита, так від мита звільняються позивачі за такими позовами:

- позов або апеляція у справі про насильство в сім'ї;
- позов про повернення викраденої дитини;
- проміжний позов, що подається в рамках позову на стягнення аліментів.

Крім того, в деяких випадках, вже після того, як мито сплачено позивачем, суд вправі вирішити рішення про його повернення. Або суд може звільнити позивача від сплати мита також з огляду на його важке матеріальне становище. Для цього позивач повинен надати як додаток до своєї позовної заяви вмотивоване прохання про звільнення від сплати мита та письмову декларацію, в якій слід детально викласти його матеріальне становище.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що механізм розгляду спорів судом у сімейних справах в Ізраїлі є дещо схожим з судовою процедурою вирішення сімейних спорів в Україні. Проте, є ряд досить цікавих положень, які успішно можна було б застосувати в національному законодавстві України.

Бут Ілля Олександрович

*асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ПОМИЛКОВОГО ВСТАНОВЛЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ НА ВИРІШЕННЯ СПОРІВ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ ІЗ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Третейський розгляд як один із засобів альтернативного вирішення цивільно-правових спорів надає сторонам юридичного спору можливість швидкого вирішення спору про право у позасудовому порядку. У більшості випадків третейський розгляд відбувається в межах чинного законодавства: з узагальнених Звітів судів першої інстанції про розгляд справ у порядку цивільного судочинства за формою № 2-Ц, які з 2012 року включають дані щодо проваджень, пов'язаних з третейським розглядом, вбачається, що кількість звернень з заявами про скасування рішення третейського суду є незрівнянно малою, порівняно з кількістю заяв про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, тобто переважно рішення третейського суду сторонами чи третіми особами не оскаржується. В той же час, суди рідко відмовляють у видачі виконавчого листа на примусове вико-

нання рішення третейського суду, що свідчить про відповідність третейського розгляду та третейського рішення вимогам, що висуваються до них законодавством [1]. Однак існують випадки, коли третейські суди, умисно чи неумисно, виносять рішення, які не відповідають чинному законодавству.

Справи у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів), відповідно до ст. 6 Закону України «Про третейські суди» є невідомими третейським судам [2]. Однак іноді всупереч вимогам чинного законодавства, третейські суди нерідко все ж таки встановлюють наявність у них компетенції на розгляд спорів, що можуть бути віднесені до сімейних, мотивуючи це договірним характером виникнення таких правовідносин. Від визначення того, чи такими сімейно-правовими договорами створюються, змінюються та припиняються цивільні або ж сімейні права та обов'язки, залежить подальша можливість спору щодо таких договорів бути розглянутим третейським судом.

Оскільки саме від розуміння поняття сімейних правовідносин та договорів, якими опосередковуються деякі сімейні правовідносини, залежить встановлення наявності чи відсутності компетенції третейського суду на розгляд спорів такого роду. Пов'язано це перш за все з тим, що деякими науковцями сімейне право розглядається як підгалузь цивільного права, а договори, якими опосередковуються певні сімейні правовідносини, вважаються інститутами цивільного права — різновидом звичайного цивільно-правового договору: О. В. Некрасова під сімейно-правовим договором розуміє домовленість, яка має ознаки цивільного правочину, між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами як суб'єктами сімейних і водночас цивільних правовідносин, про виникнення, зміну та припинення майнових, а в окремих випадках особистих немайнових прав та обов'язків, що обумовлені їх сімейно-правовими зв'язками [3, с. 108]. В той же час Г. М. Ахмач визнає самостійним договір у сімейних правовідносинах і в порівнянні з цивільно-правовим договором, хоча і вказує на істотний вплив цивільно-правового договору як загальноправової бази для створення сімейного договору, а також застосування норм Цивільного кодексу України для регулювання договірних сімейних відносин у субсидіарному порядку [4, с. 13]. Саме друга точка зору є більш обґрунтованою, оскільки сторони таких угод є виключно суб'єктами сімейних правовідносин, а права та обов'язки, що передбачаються такими договорами впливають виключно із сімейних правовідносин.

Так, 30 листопада 2011 року одноособовим третейським суддею було ухвалено рішення, яким було задоволено позов про стягнення грошових коштів за договором утримання матері (виплата аліментів) та стягнуто з Відповідача у третейському суді на користь Позивача у третей-

ському суді 3 000 000 грн. у рахунок сплати коштів за договором утримання матері. Однак згодом ПАТ «УкрСиббанк» звернулось до суду із заявою про скасування вказаного рішення третейського суду, обґрунтовуючи свої вимоги тим, що зазначеним рішенням третейського суду порушуються його права та законні інтереси щодо черговості задоволення кредиторських вимог в процедурі банкрутства фізичної особи-підприємця — Відповідача у третейській справі, та вважаючи, що рішення ухвалене з порушенням чинного законодавства.

За результатами судового розгляду третейське рішення було скасовано судом першої інстанції, а в подальшому правильність висновків місцевого загального суду була підтверджена судами апеляційної та касаційної інстанцій. Після чого Позивач у третейській справі звернувся до Верховного Суду України із заявою про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28 липня 2014 року, посиляючись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції статті 51 Закону України «Про третейські суди», внаслідок чого ухвалено різні за змістом судові рішення в подібних правовідносинах.

Відмовляючи у задоволенні заяви, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України (Постанова від 28 січня 2015 року у справі № 6-181цс14) зазначила, що у справі, яка є предметом перегляду, судами встановлено, що спір між Позивачем та Відповідачем у третейській справі виник із сімейних правовідносин (хоча і пов'язаний з укладенням договору утримання), а тому такий спір не підвідомчий третейському суду. При цьому у справі, що переглядається, зазначена норма матеріального права застосована правильно, на відміну від рішень у аналогічних спорах, що подавалися як приклад неоднакового застосування зазначеної норми матеріального права (справа № 6-18838св14 про скасування аналогічного рішення третейського суду) [4].

Таким чином, вказана правова позиція Верховного Суду України додатково підтримала доктринальне розуміння договору утримання як інституту сімейного права, а спору щодо його виконання — у якості спору, що впливає із сімейних, а не договірних, відносин.

Література

1. Судова статистика. Звітність [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал «Судова влада України». — Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka.
2. Про третейські суди: Закон України № 1701-IV від 11 трав. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 35. — Ст. 412.
3. Некрасова О. В. Розвиток договору як регулятора сімейних відносин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». — 2011. — Т. 24 (63), № 2. — С. 104–109.

4. Ахмач Г. М. Договірні правовідносини членів сім'ї: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Г. М. Ахмач. — Одеса, 2009. — 19 с.

5. Постанова Верховного Суду України у справі № 6-181цс14 від 28 січня 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/cf82d079cd43e5dac2257de9004f098e/\\$FILE/6-181%D1%86%D1%8114.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/cf82d079cd43e5dac2257de9004f098e/$FILE/6-181%D1%86%D1%8114.doc).

Іліопол Інна Михайлівна

*асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ СУДУ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Конвенція про права дитини визначає, що при вирішенні питань, пов'язаних з дітьми, незважаючи на здійснення їх державними чи приватними установами, адміністративними чи законодавчими органами або судами, першочергова увага приділяється забезпеченню саме інтересів дитини.

Держава зобов'язана забезпечити дитині піклування та захист, що необхідні задля її благополуччя, враховуючи права та обов'язки батьків дитини, опікунів або інших осіб, які несуть за неї відповідальність за законом, вживаючи всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів [1].

Позбавлення батьківських прав є однією з мір сімейно-правової відповідальності, яка настає при винній поведінці батьків (одного з них) з підстав і в порядку, передбаченому законом. Позбавлення батьківських прав, будучи мірою сімейно-правової відповідальності, служить не лише захисту дітей, але і спричиняє настання невідгідних наслідків для батьків (одного з батьків), позбавлених батьківських прав. Позбавлення батьківських прав можливе щодо дітей, які не досягли вісімнадцяти років або не набули достроково дієздатності у зв'язку зі вступом у шлюб. Проте, при позбавленні батьківських прав батьки позбавляються батьківських прав і на майбутнє, тобто і при досягнення дітьми, щодо яких вони позбавлені батьківських прав, повноліття [2, с. 261].

Частина 1 ст. 164 Сімейного кодексу України визначає підстави за якими мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; жорстоко поведуться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до

будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

При дослідженні та аналізі судової практики за різні періоди, було виявлено декілька причин апеляційного оскарження рішень суду про позбавлення батьківських прав.

Так, по-перше, слід розглянути питання, пов'язані із прийняттям позовної заяви і підготовки справи до судового розгляду. Наприклад: Святошинський р.с. Справа № 2-7203\2011 р. За позовом М. до М., третя особа Я. та Орган опіки та піклування Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів. В Узагальненні Апеляційного суду м. Києва за 2011 р. зазначено, що судами першої інстанції не враховувалось, що ч. 5 ст. 19 СК визначено, що орган опіки та піклування подає до суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, що стосуються справи. Аналіз судової практики показав, що при підготовці справи до судового розгляду один з батьків, що не проживає разом з дитиною, не завжди сповіщався про час та місце судового розгляду. В деяких випадках це було пов'язано з об'єктивними обставинами: один з батьків помер, позбавлений батьківських прав, в свідоцтві про народження батько не вказаний. Однак мали місце випадки, коли при відсутності вказаних обставин місце проживання другого з батьків, що не проживає разом з дитиною, судом не встановлювалось, про час та місце судового розгляду йому не повідомлялось, та йому не роз'яснялось право заявити вимогу про передачу йому дитини на виховання [3].

Другою підставою для оскарження судових рішень в апеляційному порядку є недотримання судами правил підсудності справ про позбавлення батьківських прав.

Так, наприклад, у справі за позовом Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації в особі Служби у справах неповнолітніх в інтересах Ветух Н. О. до Ветуха О. І., треті особи: Орган опіки та піклування Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації, Пінковський О. І. про позбавлення батьківських прав суддя Шевченківського районного суду м. Києва 4 червня 2007 р. відкрила провадження у справі, проте із позовної заяви та матеріалів справи випливає, що відповідач проживає в с. Софіївка Новотроїцького району Херсонської області.

В окремих справах виявлено, що позивач у позовній заяві про позбавлення батьківських прав зазначав про те, що місце проживання відповідача йому невідомо.

У таких випадках при вирішенні питання про відкриття провадження у справі необхідно враховувати положення ч. 9 ст. 110 ЦПК України, відповідно до якої позови до відповідача, місце проживання якого невідоме, пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за місцем його перебування або за останнім відомим місцем проживання відповідача чи постійного його заняття (роботи).

Також, у справі за позовом школи-інтернату № 3 до Ефендієва Роберта огли, третя особа: Служба у справах неповнолітніх Шевченківського району м. Києва, про позбавлення батьківських прав позивач у позовній заяві зазначила, що місцезнаходження відповідача невідоме. Суддя Шевченківського районного суду м. Києва 2 лютого 2007 р. відкрив провадження у справі, незважаючи на невідповідність позовної заяви вимогам ЦПК України [4].

Третьою причиною оскарження рішень суду являється порушення судами вимог матеріального та процесуального права при розгляді справи по суті. Узагальнення судової практики показали, що суди першої інстанції, в більшості випадків правильно визначають обставини по справі, всебічно та об'єктивно розглядають справи та ухвалюють рішення. Однак, в деяких випадках суди не зазначають з яких саме підстав відповідача позбавлено батьківських прав (ч. 1 ст. 164 СК). Також, при розгляді справ судами першої інстанції, суддями не встановлювалась думка дитини, у відповідності до вимог ст. 171 СК України. Крім того, судді доволі часто припускалися помилок при вирішенні питань щодо стягнення аліментів на утримання дитини або не розглядали цих питань зовсім, а також недотримання судами норм матеріального права при вирішенні питання про передачу дитини під опіку чи піклування.

Наприклад, Деснянський р.с. Справа № 2-1544\2012 р. За позовом Першого заступника прокурора Деснянського району м. Києва в інтересах малолітнього К. до К., третя особа Служба у справах дітей Деснянської районної в м. Києві держадміністрації про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів. Малолітній К. у липні 2010 р. був доставлений відділом кримінальної міліції у справах дітей Деснянського РУ ГУ МВС України в м. Києві до Притулку № 1, як дитина, що опинилась у складних життєвих обставинах. Хлопчик страждає від постійних фізичних покарань з боку вітчима, однак захисту з боку матері не отримував. Відповідачка веде антигромадський спосіб життя, зловживає алкогольними напоями, центр, у якому перебуває дитина не відвідує. Задовольняючи позовні вимоги про позбавлення батьківських прав, суд першої інстанції відмовляє у задоволенні позовних вимог про стягнення з відповідачки аліментів посилаючись не на вимоги ч. 1 ст. 11 ЦПК, відповідно до якої суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних та юридичних осіб, поданим відповідно до ЦПК, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів

сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Разом з тим, прохальна частина позову не містить інформацію на користь кого підлягають стягненню аліменти.

Також встановлено випадки, коли суди не вказують на чию користь стягуються аліменти. Такий підхід не є правильним, оскільки це може викликати затруднення в частині виконання рішення суду в частині стягнення аліментів, або зробити неможливим його виконання в цій частині.

Крім того, треба врахувати, що у випадку, коли дитина позбавляється батьківського піклування та передається під опіку органу опіки та піклування, аліменти на утримання такої дитини повинні стягуватись не на користь вказаного органу, а перераховуватись на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України, що встановлено ч. 3 ст. 193 СК та п. 37 Порядку здійснення органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної з захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 [3].

Можна навести ще один приклад про недотримання судом першої інтонації норм матеріального та процесуального права. Апеляційний суд Одеської області Справа № 22-ц/785/3028/16 за апеляційною скаргою Органу опіки та піклування Березівської районної державної адміністрації Одеської області на рішення Березівського районного суду Одеської області від 5 лютого 2016 року по цивільній справі за позовом Органу опіки та піклування Березівської районної державної адміністрації Одеської області в інтересах малолітніх ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, і ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_2, до ОСОБА_4, третя особа — Служба у справах дітей Березівської районної державної адміністрації Одеської області, про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів. Апелянт вважає, що дане рішення було прийняте з порушенням норм матеріального та процесуального права, а тому є незаконним. Зокрема апелянт посилається на те, що суд незаконно взяв до уваги та надав перевагу лише поясненням відповідачки та її представника про те, що алкогольні напої вона не вживає, на даний час працює, дбає про дітей, піклується про їх матеріальне благополуччя, бажає постійно їх бачити, спілкуватися з ними і виховувати їх та має належні умови для проживання і виховання дітей за місцем помешкання своїх батьків. Апелянт вважає, що відповідачка не надала суду жодного доказу, який би підтверджував вищевказані обставини. Натомість докази надані позивачем суд не прийняв до уваги та не надав їм належної оцінки. Так посилення суду на те, що на висновку органу опіки та піклування немає номеру та дати є безпідставним, оскільки номер та дата містяться на першому аркуші у нижньому лівому кутку. Щодо недійсності на акті обстеження дати його складання — питання у судовому засіданні не під-

німалося та не вирішувалося взагалі. Апеляційний суд Одеської області рішення Березівського районного суду Одеської області від 05 лютого 2016 року скасував та ухвалив нове рішення, яким позбавив ОСОБУ_4 батьківських прав, стягнув аліменти та передав дітей на опікування службі у справах дітей Березівської районної державної адміністрації Одеської області [5].

Вчетверте — визначення кола осіб, які мають право звернутись до суду та процесуального статусу Органу опіки та піклування при вирішенні справ про позбавлення батьківських прав. При визначенні кола осіб, які мають право звернутися до суду з метою захисту прав, свобод чи інтересів неповнолітніх осіб, суди повинні керуватися ст. 165 СК України, яка наводить вичерпний перелік таких осіб: один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла 14 років. Однак, при статистичному аналізі, було виявлено поодинокі випадки, коли судами приймалися заяви до розгляду, що подавалися органами або особами, які такого права не мали.

Проблемним на практиці є визначення процесуального статусу органу опіки та піклування у справах про позбавлення батьківських прав. Ці органи беруть участь у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, що не відповідає теорії цивільного процесуального права та положенням ЦПК України. Органи опіки та піклування беруть участь у справі не з метою захисту свого суб'єктивного інтересу, а на підставі закону (ст. 19 СК України) з метою здійснення покладених на них обов'язків для захисту інтересів громадян та держави. З огляду на це, орган опіки та піклування не може брати участі у справі як третя особа, а його процесуальне становище визначається на підставі ст. 26, 45 ЦПК України як особа, яка бере участь у справі — орган, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Судді помилково визначають процесуальне становище органу опіки та піклування у справах про позбавлення батьківських прав як третіх осіб [4].

Також, серед причин оскарження найпоширенішою слід назвати не врахування судом висновку органу опіки та піклування про доцільність позбавлення особи батьківських прав, тобто коли за наявності позитивного висновку, суд виносить негативне рішення. Однак слід звернути увагу на те, що згідно з ч. 6 ст. 19 СК суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини [6].

Враховуючи вищенаведене можна зробити висновок, що суди першої інстанції при вирішенні справ про позбавлення батьківських прав припускаються багатьох помилок, що в свою чергу стають підставою

для скасування таких рішень та ухвалення нових судами апеляційної інстанції задля захисту порушених, невизнаних або оспарюваних прав, свобод та інтересів.

Література

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1991 р. //Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 13. — Ст. 145.
2. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос. / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий [та ін] ; за ред. Ю. С. Червоного. — К. ; О. : Юрінком Інтер, 2008. — 504 с.
3. Узагальнення судової практики Апеляційного суду м. Києва за 2011 рік. Проблемні питання застосування норм сімейного права та процесуального законодавства при розгляді спорів, що впливають із правовідносин батьків та дітей (позбавлення батьківських прав) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/73>.
4. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми Апеляційного суду м. Києва від 01.01.2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=05YFLOAOC6>.
5. Рішення Апеляційного суду Одеської області № 22-ц/785/3028/16 від 10.05.2016 р. [Електронний ресурс]// Єдиний державний реєстр судових рішень. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57949054>.
6. Узагальнення судової практики з розгляду цивільних справ Червоноградським міським судом Львівської області, пов'язаних із позбавленням батьківських прав у 2011 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cgm.lv.court.gov.ua/sud1327/15/Uzag_civil.

Полуніна Ольга Олександрівна

*асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИХОВАННЯМ ДІТЕЙ

Діти є однією з найбільш незахищених груп населення, як в соціальному, так і в правовому аспекті [2; 7]. У зв'язку з цим останнім часом особлива увага приділяється дитині і як особистості, і як члену суспільства, яке наділяє його певними правами [3]. В Україні проголошено, що діти користуються рівний правовий та соціальний захист, незалежно від походження і цивільного стану батьків.

Вдосконалення цивільного процесуального та сімейного законодавства, приведення національного законодавства у відповідність з міжнародно-правовими актами, що регулюють права дитини, зміною держав-

ної політики в сфері захисту прав дітей і правозастосовчою діяльністю судів у справах, пов'язаних з вихованням дітей являється важливим завданням кожної правової держави.

У сучасному суспільстві проблеми, пов'язані з вирішенням сімейних конфліктів, особливо зачіпають права неповнолітніх дітей та мають велике значення. В даний час судова форма захисту прав дитини є основною, і в судовому порядку може бути захищене будь порушене (оскаржене) право дитини [1; 9]. Наявність істотних протиріч між нормами цивільного процесуального та сімейного законодавства, відсутність в судовій практиці єдиних підходів при розгляді спорів про дітей — є проблеми, що виникають в ході виконання судових рішень по даній категорії справ.

В ході судової реформи не повинні залишатися на узбіччі проблеми, що існують при розгляді справ, пов'язаних з вихованням дітей. Так, відповідно до норм Конвенції про права дитини повинна «забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для його благополуччя» (п. 2 ст. 3 Конвенції) [5].

Як відомо, українське матеріальне і процесуальне законодавство далеко від правил, встановлених Мінімальними стандартами ООН, що стосуються здійснення правосуддя по відношенню до неповнолітніх (Пекінські правила), проте, за всієї важливості проходження викладеним в цих та інших документах рекомендацій, справа не повинна зводитися лише до запозичення вітчизняним законодавцем прогресивних і гуманних норм, прийнятих міжнародною спільнотою. В рамках судочинства у справах, пов'язаних з вихованням дітей, потрібно поєднувати часом важко поєднувані підходи та ідеї, врівноважити різні цінності і протилежні інтереси, що знайшло відображення при написанні дисертації.

При здійсненні правосуддя у справах про виховання дітей необхідно обов'язкову участь соціальних працівників, психологів і педагогів. Метою судового процесу за участю неповнолітнього, перш за все, повинна бути захист прав дитини, що може досягатися судовим рішенням, спрямованим на відновлення сімейних відносин в інтересах дитини; в той же час довільне, неправомірне втручання у життя сім'ї неприпустимо.

Проблеми вирішення справ, пов'язаних з вихованням дітей, в даний час вимагають комплексного дослідження з метою підвищення ефективності судового захисту порушених (оскарженого) прав дитини.

З метою вдосконалення цивільного процесуального та сімейного законодавства, пропонуємо:

1) доповнити Цивільний процесуальний кодекс України становищем, відповідно до якого провадження у справах, пов'язаних з вихованням дітей, може бути припинено лише за згодою органу опіки та піклування та (або) самої дитини, яка досягла віку 14 років;

2) передбачити в Цивільному процесуальному кодексі України нор-

му, яка встановлює вимоги до змісту висновку органу опіки та піклування, прокурора, акту обстеження умов життя дитини та особи (осіб), що претендує на його виховання, і визначальну їх процесуальне становище в системі доказів;

3) в Сімейному кодексі України закріпити право батька, який є платником аліментів, отримувати звіт про те, яким чином ці аліменти були витрачені на утримання дитини. Такий звіт повинен представлятися одержувачем аліментів платнику в письмовому вигляді на вимогу останнього, при цьому платник має право вимагати подання такого звіту не частіше ніж один раз на місяць.

Незважаючи на реалізацію в сімейному законодавстві України основних вимог Конвенції про права дитини [3; 4; 6], існує необхідність подальшого вдосконалення правових засад забезпечення захисту прав дітей в сімейних правовідносинах з метою наближення до міжнародно-правових стандартів у цій галузі.

Недосконалість нормативно-правової бази в сфері юрисдикційної захисту прав і охоронюваних законом інтересів дитини є вкрай несприятливим фактором. Дана проблема має важливе значення як для теорії сімейного та цивільного процесуального права [11], так і для практичної діяльності судів загальної юрисдикції, прокуратури, органів опіки та піклування і інших органів державної влади, місцевого самоврядування з різних напрямків захисту прав дітей [10].

В даний час вважаємо також, що назріла необхідність реформи органів опіки та піклування шляхом створення єдиної системи цих органів, що входять в структуру органів виконавчої влади [8]. При цьому безпосереднє виконання функцій щодо опіки та піклування повинно здійснюватися територіальними органами в муніципальних утвореннях (на рівні муніципальних районів і міських округів). Створення відповідних низових органів має відбуватися в залежності від чисельності населення, віддаленості населеного пункту і ступеня гостроти вирішуваних соціальних проблем.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року) // Голос України. — 1996. — № 128, 138; 2004. — № 233.
2. Загальна декларація прав людини (прийнята на III сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р.) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2003. — № 3; 2005 — № 1, 3.
3. Декларация прав ребенка (Резолюция 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1959 г.) // Международная защита прав и свобод человека. — М.: Юрид. лит., 1990.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2001. — № 2.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (вчинена в Римі 4 листопада 1950 р.) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2005. — № 1.

6. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. // Збірка договорів Ради Європи: Українська версія. — К. : Парлам. вид-во, 2000. — С. 455–466.

7. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей: Закон України № 69-V від 3 серп. 2006 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 34. — Ст. 2422.

8. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1992 р. // Офіційний вісник України. — 2005. — № 44. — Ст. 2824.

9. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Офіційний вісник України. — 2002. — № 7. — Ст. 273.

10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.

11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Офіційний вісник України. — 2004. — № 16. — Ст. 1088.

Притуляк Валерій Миколайович

асистент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

УТРИМАННЯ ЧОЛОВІКОМ ДРУЖИНИ, З ЯКОЮ ПРОЖИВАЄ ДИТИНА: ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК НАДАННЯ ДОПОМОГИ

Стаття 3 Сімейного кодексу України (надалі — СК України) [1] визначає сім'ю як первинний та основний осередок суспільства і вказує на такі її ознаки, як спільне проживання осіб, пов'язаних спільним побутом, котрі мають взаємні права та обов'язки. Увага, що приділяється до сім'ї, її становленню, розпаду, а також правовідносинам, що виникають після розпаду обумовлено величезним її значенням як соціального інституту, що визначає спосіб життя людей та постійно зростаючій актуальності соціального чинника.

Не завжди сім'ю можна зберегти, навіть не зважаючи на дітей, які народилися під час знаходження у шлюбі, які б зусилля не докладали подружжя для цього. Після розлучення сімейні правовідносини, як суспільні відносини, врегульовані нормами сімейного права не припиняються, а трансформуються. А тому замість мети, яку переслідувало подружжя укладаючи шлюб — народження, виховання дітей; взаємна допомога; взаємне культурне збагачення, залишається обов'язок щодо утримання дитини, та другої особи з подружжя, з якою залишилась дитина після розлучення батьків.

Згідно із ч. 1 ст. 75 СК України [1] дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Статтею 84 СК України передбачено право дружини на утримання від чоловіка під час вагітності та в разі проживання з нею дитини. Дружина має право на утримання від чоловіка — батька дитини якщо з нею проживає дитина. Законом чітко визначається строк утримання чоловіком дружини — до досягнення дитиною трьох років, а в разі якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку, дружина, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка до досягнення дитиною шести років.

Цікавою є обставина, що дружина, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка незалежно від того, чи вона працює, та незалежно від своїх матеріальних статків. Але ще одна умова, яку повинен врахувати суд при вирішенні даного питання — можливість чоловіка надавати матеріальну допомогу дружині. В той же час для задоволення вимоги про стягнення аліментів на утримання дружини подання суду доказів того, що дружина, з якою проживає дитина, потребує матеріальної допомоги, не є обов'язковим, оскільки право на аліменти належить дружині-матері незалежно від цієї обставини, лише за фактом звернення до суду із відповідною заявою.

Після народження дитини виникає відповідне право дружини на утримання у зв'язку з доглядом за дитиною («право на аліменти за безсонні ночі»), і тому задля отримання аліментів до досягнення дитиною трирічного віку жінці необхідно звернутися до суду із відповідною позовною заявою. Після досягнення дитиною трирічного віку та до досягнення нею шести років жінка також має право на своє утримання, але за наявності у дитини вад фізичного або психічного розвитку. Предметом судового розгляду в судовому порядку буде встановлення наявності вад розвитку дитини, їх тяжкості, а також відповідний розмір аліментів до присудження дружині-матері, про що судом виноситься окреме рішення.

Законодавець наголошує увагу на тому, що право на утримання вагітна дружина, а також дружина, з якою проживає дитина, має як під час знаходження у шлюбі так і в разі розірвання шлюбу (ч. 6 ст. 84 СК України).

Частиною 1 ст. 80 СК України встановлено, що аліменти присуджуються одному з подружжя у частці від заробітку (доходу) другого з подружжя і (або) у твердій грошовій сумі. Але у законі, зокрема, не зазначається розмір аліментів на утримання другого з подружжя, з ким проживає дитина. В той же час розмір аліментів одному з подружжя суд визначає з урахуванням можливості одержання утримання від повнолітніх дочки, сина, батьків (у разі наявності таких) та з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення.

Також при визначенні розміру аліментів суд враховує: стан здоро-

в'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, доньки, сина; інші обставини, що мають істотне значення.

Не зважаючи на законодавчу врегульованість даного питання поза увагою законодавця залишається багато прогалин та проблемних питань. Відтак, викликає сумнів доцільність вирішення даного питання саме в порядку позовного провадження, адже як вбачається з проаналізованих положень Сімейного кодексу України до суду не потрібно подавати жодних доказів необхідності матеріальної допомоги дружині, а допомога призначається лише за фактом звернення до суду. У зв'язку з чим вважається за необхідне вказану категорію справ розглядати в порядку не позовного, а наказного провадження, для чого включити дану підставу до вимог, за якими може бути видано судовий наказ.

Також законодавцем не було враховано випадки можливого вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення жінкою щодо здоров'я (життя) дитини чи чоловіка або відносно їх майнових прав та відповідного позбавлення жінки права на її утримання.

Отже, можна зробити висновок про обов'язок утримувати один одного подружжя має не тільки під час знаходження у шлюбі, а й після розірвання такого. Жінка із якою залишилась дитина має право на своє утримання з боку чоловіка не зважаючи на наявність роботи та своїх матеріальних статків, також не є необхідним обґрунтування необхідності матеріального забезпечення дружини-матері, адже таке право їй належить за законом та реалізується шляхом звернення до суду із відповідною заявою. В той же час потребує більш глибокого дослідження та врегулювання ряд невирішених проблемних питань щодо призначення утримання дружині до досягнення дитиною трирічного віку.

Література

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

Дрогозюк Крістіна Борисівна

аспірантка кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

В умовах сьогодення, надзвичайно важливу участь у регулюванні сімейних відносин займають численні міжнародно-правові акти європейського значення. У положенні 6 Декларації ООН про права дитини 1959 року встановлено: «Дитина для повного і гармонійного розвитку своєї особистості потребує любові та розуміння. Вона повинна, якщо це можливо, зростати під опікою і відповідальністю своїх батьків і в усякому разі в атмосфері любові і моральної та матеріальної забезпеченості; малолітню дитину не слід, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, розлучати зі своєю матір'ю» [1]. Однак виникає питання про вжиття заходів впливу у тому випадку, якщо батько чи мати не виконують свої батьківські обов'язки щодо своїх дітей.

На жаль, потрібно визнати, що серед категорій шлюбно-сімейних спорів справи про позбавлення батьківських прав займають далеко не останнє місце. Проблемою стосовно дослідження процесуальних особливостей розгляду, доказування та вирішення судових справ, пов'язаних з позбавленням батьківських прав займався чимало сучасних вчених-процесуалістів, наприклад: Ю. Ф. Беспалов, Г. Я. Тріпільський, Ю. Ю. Цал-Цалко, В. І. Цуканова, І. А. Яніцька та ін.

Оскільки держава зацікавлена у забезпеченні інтересів дитини, а виховання є першоосновою розвитку особистості дитини, то потрібна вага причина для того, щоб одного з батьків позбавили батьківських прав. Це з одного боку засіб захисту прав дитини, а з другого — крайній захід впливу на батька або матір, які злісно не виконують свої батьківські права та обов'язки або своєю поведінкою порушують права та інтереси дитини.

В даний час вітчизняна сімейна політика формується під впливом об'єктивних змін, що відбуваються в житті суспільства нашої країни. Сімей, де батьки не здатні піклуватися про дітей через несприятливі життєві ситуації, чимало. Нестабільність стосунків часто виникає через бідність, алкоголізм, зловживання наркотиками, зневаги батьківськими обов'язками, низького рівня сімейних і моральних цінностей та, зокрема, жорсткості [3].

Позбавлення батьківських прав торкається найважливіших прав дітей і батьків, тому позбавлення батьківських прав можливо тільки в судовому порядку.

Підстави для позбавлення батьківських прав, які містяться у ст. 164

СК, повинні бути підтверджені доказами, суд не може винести рішення, ґрунтуючись тільки на словах позивача. І якщо алкоголізм, наркотичну залежність, або факт надзвичайно жорстокої фізичної поведінки можна підтвердити довідкою, то не існує документів які підтверджують факт ігнорування обов'язків по вихованню. Збір доказів для ініціювання процедури позбавлення батьківських прав забирає багато часу і повинен бути проведений спеціалістами з ретельністю, щоб згодом ці докази були прийняті судом.

Якщо дитина опинилася в складній життєвій ситуації через батьків, важлива своєчасна допомога дитині, яка передбачає прийняття оперативних заходів судом, органами опіки та піклування, іншими державними органами, а також неухильне виконання нормативних приписів, що регулюють строки розгляду цивільних справ [3].

Сама складність дій батьків щодо виховання дітей не дає можливості вичерпно розкрити в законі зміст батьківських прав та обов'язків. Тому законодавець обмежився загальною вказівкою на те, що батьки зобов'язані виховувати дитину у повазі до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини (ст. 150 СК)[4].

Як слушно підкреслила В. І. Цуканова, у справах про позбавлення батьківських прав особливості доказування обумовлюються взаємопов'язаними факторами: необхідністю забезпечити повноцінний судовий контроль законності виховання, дотримання пріоритетності інтересів дитини, а також, дотримання прав батька-відповідача. Процес доказування підстав позбавлення батьківських прав має бути насичений розмаїттям правових засобів і методів для найбільш своєчасного, правдивого розгляду і справедливого вирішення справи на користь дитини [5, с. 21].

Що стосується джерел доказів, то серед них слід у першу чергу назвати показання свідків, письмові докази та висновки експертів. Г. Я. Тріпільський серед показань свідків особливо виділяє пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, оскільки мова йде про сферу індивідуальних міжособистісних внутрішніх відносин, з якими дійсно ознайомленими особами є сторони [4].

Існує багато вчених, які справедливо вважають, що в данній категорії справ необхідно врахувати розширення функцій суду у процесі доказування, в тому числі закріпити право суду на участь за власною ініціативою у виявленні та збиранні доказів, пов'язаних із захистом прав дітей. С. В. Черчага вважає, що слід створити спеціальний механізм взаємодії не лише органу опіки та піклування та соціальних служб, а й суду з ними [5, с. 21].

Взаємопов'язаність органів опіки і суду в позбавленні батьківських прав обумовлена насамперед отриманням судом розширених відомостей

стосовно проблемної сімейної ситуації, а не виключно об'єднанням різних думок. Якщо інформація доступна безпосередньо цивільно-процесуального методу, до нього і слід звертатися. Суд зобов'язаний не тільки виконувати виражені в прямій формі імперативні приписи закону, але і в повній мірі використовувати надані йому повноваження для здійснення покладених на нього функцій, коли цього вимагають права і законні інтереси учасників процесу, а також інших осіб [5, с. 21].

Оцінюючи докази по справі, суд повинен намагатися уникнути упередженості та керуватися виключно законом. Суддя повинен ретельно вивчити всі надані до справи докази, які прямо підтверджують ту чи іншу підставу.

Суд повинен бути незалежним у досягненні конкретної мети — проведення аналізу можливості або неможливості збереження конкретного сімейного зв'язку та застосування відповідних наслідків у вигляді позбавлення батьківських прав. Незалежність суду відкриває перед суддями формування власних підходів до вирішення соціальної проблеми в досліджуваній сім'ї. Вироблення судом не тільки правових вказівок, а й рекомендацій відбувається спорадично, оскільки активність суду в цьому напрямку не є постійною. Але ці підходи можуть виявитися для дитини та її батьків більш перспективними та ефективними, ніж відповідний варіант позбавлення прав.

Таким чином, суди при розгляді позовів про позбавлення батьківських прав повинні визначити, яка із сторін здатна забезпечити краще виховання дітей, враховуючи при цьому положення ст. 163 СК про те, що батьки мають переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними [4].

Література

1. Декларація прав дитини ООН: міжнародний документ / Резолюція від 20.11.1959.
2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 берез. 2007 р. № 3.
3. Цуканова В. І. Особенности судопроизводства по делам о лишении родительских прав [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / В. І. Цуканова — М., 2012. — Режим доступу: <http://lawtheses.com/osobennosti-sudoproizvodstva-po-delam-o-lishenii-roditelskih-prav>.
4. Тріпільський Г. Я. Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г. Я. Тріпільський. — Одеса, 2008. — 20 с.
5. Цуканова В. І. Некоторые особенности доказывания по делам о лишении родительских прав // Арбитражный и гражданский процесс. — 2012. — № 2. — С. 21–24.

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН МІЖ ЧОЛОВІКОМ ТА ЖІНКОЮ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ БЕЗ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ

Вже досить тривалий час поряд із офіційним шлюбом ми можемо спостерігати розвиток такої форми співжиття чоловіка та жінки як проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Проте, навіть при обранні такого способу співжиття не можна обмежувати осіб на договірне регулювання відносин між ними, так як вони так само як і подружжя хочуть гарантій та стабільності у своїх відносинах.

На практиці виникають ситуації, коли жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу хочуть діяти як подружжя і у зв'язку із цим звертаються до нотаріуса для укладення відповідного договору. Так як чинне законодавство України не називає суб'єктами шлюбного договору осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, тому відповідно укласти такий договір вони не можуть. Такий підхід є правильним, тому що шлюбний договір нерозривно пов'язаний з реєстрацією шлюбу. Проте, це не є перешкодою для укладання такими особами інших видів договорів, наприклад договору про визначення правового режиму майна, про порядок користування майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності тощо. Проте, на практиці виникають проблеми як саме діяти нотаріусу у випадку укладення таких договорів.

Нотаріуси висловлюють дві позиції щодо цього питання: 1) договір не можна посвідчувати до набрання законної сили рішенням суду про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу; 2) договір можна посвідчувати на підставі слів осіб, які звертаються за посвідченням договору, без відповідного рішення суду.

Ми вважаємо, що правильний варіант є перший, адже нотаріус — це «формаліст» і на кожний факт потребує підтвердження. Так, відповідно до п. 4.12 Правил вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі — Правила), положення щодо посвідчення договорів між подружжям застосовуються і до договорів між чоловіком та жінкою, які не перебувають у шлюбі між собою, але тривалий час проживали однією сім'єю [1]. Пункт 4.4 Правил також зазначає, що факт проживання спадкоємців однією сім'єю зі спадкодавцем підтверджується рішенням суду, яке набрало законної сили. Отже, нотаріус без цього факту не може посвідчити договір, так як він повинен перевірити відповідність умов договору законодавству.

Якщо звернутися до судової практики, то можна побачити досить багато заяв, з яких вбачається звернення до суду за встановленням даного факту задля укладення договорів між такими особами. Так, заявник звернувся до суду із вказаною заявою через те, що вони із зацікавленою особою мають намір укласти договір, яким реалізувати свої права щодо визначення їх майнових прав та обов'язків як подружжя, а саме вказати правовий режим майна набутого в певні періоди перебування у фактичних шлюбних відносинах [2].

Проте, досить багато нотаріусів посвідчують такі договори зі слів, так як вважають, що укладений між такими особами і посвідчений нотаріусом договір про спільне проживання і правовий режим майна буде безперечним доказом часу і факту проживання однією сім'єю і набуття за цей період спільно майна, що само по собі, виключає будь-який спір, а втім, і привід звернення до суду [3]. Дійсно, у випадку виникнення спору між ними такий договір дійсно буде гарантією, проте укладений такий договір без встановленого юридичного факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки такий договір легко можна буде визнати недійсним. І. В. Жилінкова з приводу цього зазначає, що ті, хто потребує рішень суду не хочуть мати справу з будь якою невизначеністю, адже фактичний шлюб це завжди правова невизначеність [4]. Вважаємо, що мова йде не так про правову невизначеність як про перевірку відповідності умов договору законодавству.

І. В. Жилінкова також зазначає, що якщо до нотаріуса звертаються дієздатні особи, в розумових здібностях яких немає підстав сумніватися, які свідомо та однозначно стверджують, що вони проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу і хочуть укласти договір щодо розпорядження спільним майном — у нотаріуса немає підстав відправляти їх до суду, так як СК не вимагає підтвердження факту проживання однією сім'єю і це не буде у подальшому підставою для недійсності правочину [3]. Ми не погоджуємося із цим, так як без встановлення цього факту неможливо буде реалізувати положення, передбачені ст. 74 СК та в низці інших нормативно-правових актів. Інша справа, якби законодавство не передбачало ніяких положень щодо таких осіб.

Отже, вважаємо, що без рішення суду нотаріус не може посвідчувати такі договори, так як зобов'язаний перевірити відповідність умов договору закону, а для цього необхідне офіційне визнання факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Література

1. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22.02.2012 № 296/5 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/print1447406052826161>.

2. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 19 листопада 2015 року № 522/16978/15-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53854828>.

3. Особливості майнових відносин осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://yalova.com.ua/property-relations.shtml>.

4. Жилінкова І. В. Науково-правовий висновок щодо вчинення правочинів особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах [Електронний ресурс] // Юридичний радник. — Режим доступу: http://yurradnik.com.ua/vis_exp.

5. Пилипенко Ю. О. Щодо практики укладання договорів іпотеки фактичним подружжям [Електронний ресурс] // П'яті юридичні диспути пам'яті Є. В. Васильковського. — 2015. — Режим доступу: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7156/1/194-197.pdf>.

Павлова Юлія Сергіївна

аспірантка кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Побудова сім'ї базується на засадах взаємодопомоги та підтримки. Тому наявність певного майна є необхідним чинником здорового функціонування шлюбу. Але однією з найважливіших проблем у сімейних правовідносинах є питання щодо поділу спільного майна подружжя. Сімейні майнові правовідносини ускладнені характером особистих стосунків між чоловіком і дружиною. Тому вони вимагають окремого детального їх дослідження.

На сучасному етапі розвитку сімейного права України необхідно відзначити праці вітчизняних та зарубіжних учених-юристів у галузі сімейного і цивільного права та фахівців у галузі цивільного процесу: Н. Ю. Голубева, Г. С. Волосатого, М. А. Гурвіча, О. В. Дзери, М. М. Дяковича, Н. М. Єршової, І. В. Жилінкової, О. М. Калітенко, А. Ф. Клеймана, В. В. Комарова, К. І. Комісарова, Н. С. Кузнецової, С. В. Курильова, В. П. Маслова, В. П. Мироненка, В. О. Нікітіної, О. М. Нечаєвої, В. І. Немкова, З. В. Ромовської, В. О. Рясенцева, О. М. Сафончик, Є. О. Суханова, А. В. Слепакової, В. І. Тертишнікова, М. К. Треушнікова, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Т. В. Цюри, Ю. С. Червоного, Я. М. Шевченко, М. Й. Штефана, та ін.

Спільність майна виникає тоді, коли особи реєструють шлюб і фактично стають сім'єю. Спільність майна є невід'ємною частиною подружнього союзу. Сімейне право пов'язує припинення режиму спільності майна подружжя з моменту припинення шлюбу. Розірвання шлюбу при-

пиняє і можливість подальшої спільності придбаного майна. При цьому майно, що було вже придбане подружжям у період шлюбу, продовжує залишатися спільним і після його розірвання, поки воно не буде розділене між подружжям.

Загальна ідея поділу майна полягає у припиненні режиму спільності й виникненні на його основі режиму роздільності майна. Кожен із подружжя після поділу майна стає власником тієї чи іншої речі або сукупності речей і не пов'язує свої дії щодо володіння, користування та розпорядження майном з іншим із подружжя.

Згідно даним Державної служби статистики, в Україні в 2015 році було зареєстровано 302 тис. шлюбів. Нажаль в цьому ж році було і досить багато розлучень, більше 48 тисяч пар отримали свідоцтво про розірвання шлюбу. Тенденція розлучень в порівнянні з минулими роками йде на спад, на мою думку люди на багато менше починають загострювати увагу на побутові проблеми, тому що є такі глобальні проблеми як економічна нестабільність в країні, постійні волни демобілізації, підвищення комунальних тарифів и т.д. Але не зважаючи на це, згідно статистичних даних Україна входить в 10ку країн з найвищим рівнем розлучень. Тому, на мою думку, тема розподілу майна подружжя або осіб, які проживають в фактичних шлюбних відносинах, ніколи не втратить своєї актуальності.

Отже, поділ майна подружжя — це процес припинення прав спільної власності на майно подружжя, в результаті якого визначаються ідеальні частини в загальній сукупності майна, виділення частин в натурі, визначаються можливі варіанти компенсації і відшкодування.

Відповідно ст. ст. 69, 70 Сімейного кодексу, поділ майна подружжя може бути здійснено:

— в добровільній формі (добровільна форма застосовується, якщо подружжя домовилося щодо визначення часток кожного з них у праві на майно, а також дійшло згоди щодо конкретного поділу майна відповідно до цих часток);

— в судовому порядку (При поділі майна суду в першу чергу необхідно визначити його предмет, тобто те майно подружжя, яке підлягає поділу).

При поділі майна подружжя мають враховуватися три категорії об'єктів: а) речі (окрема річ або сукупність речей), які належать подружжю на праві спільної сумісної власності;

б) кредиторські вимоги подружжя (право вимоги за договором позики, купівлі-продажу тощо, коли подружжя виступає як кредитор і вправі вимагати повернення боргу, передачі речі тощо);

в) боргові зобов'язання подружжя (зобов'язання, за якими подружжя виступає як боржник і зобов'язане повернути борг, повернути або передати річ тощо).

Поділ майна подружжя здійснюється в два етапи: по-перше, суд визначає розмір часток чоловіка та жінки в праві на майно, і, по-друге, здійснює поділ майна відповідно до встановлених часток. При визначенні розміру часток кожного з подружжя суд виходить з того, що відповідно до законодавства частки майна дружини та чоловіка є рівними (ч. 1 ст. 70 СК). Це правило не змінюється і в тому разі, якщо один із подружжя не мав з поважних причин (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) (ч. 1 ст. 60 СК).

Разом із тим, законодавство встановлює два винятки із загального правила щодо рівності часток подружжя в праві на майно. Відповідно до цього суд може зменшити або збільшити частку одного з подружжя. По-перше, суд може відступити від засади рівності часток і зменшити частку одного з подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї (ч. 2 ст. 70 СК). По-друге, суд може збільшити частку в праві на майно того з подружжя, з яким проживають неповнолітні або повнолітні непрацездатні діти, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування (ч. 3 ст. 70 СК).

Після визначення судом частки кожного з подружжя в праві на майно здійснюється другий етап — безпосередній поділ майна подружжя відповідно до цих часток, які належать кожному з них. Законодавство передбачає певні способи поділу майна подружжя. По-перше, відповідно до ст. 71 СК суд може винести рішення щодо поділу майна в натурі. Такий спосіб застосовується щодо подільних речей, тобто речей, які можна поділити без втрати їх цільового призначення (ст. 183 ЦК). По-друге, суд може прийняти рішення про присудження майна одному з подружжя з покладенням на нього обов'язку надати другому з подружжя компенсацію замість його частки у праві спільної сумісної власності (ч. 2, 4, 5 ст. 71 СК).

При цьому, за новим СК, присудження такої компенсації можливо лише за згодою особи, яка її отримує. Крім того, присудження грошової компенсації можливе за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. Хоча це не передбачено в новому СК, суди можуть застосувати і такий спосіб поділу майна, як розподіл речей між подружжям з урахуванням їх вартості й частки кожного із подружжя в спільному майні. Такий спосіб поділу є найбільш поширеним. У процесі поділу майна суди можуть одночасно застосовувати не один спосіб, а їх комбінацію: щодо одних видів майна застосувати поділ у натурі, щодо інших — передачу одному із подружжя з зобов'язанням певної компенсації другому, а треті види

речей розподілити між сторонами з урахуванням їх вартості. Важливо зазначити, що вартість речей, які підлягають поділу, визнається на момент розгляду спору судом.

До розірвання шлюбу кожен із подружжя може вимагати поділу спільного майна у будь-який час. Позовна давність до таких вимог не застосовується (ч. 1 ст. 72 СК). Це правило підвищує можливості судового захисту майнових прав та інтересів подружжя. До вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки.

На даному етапі законодавець ґрунтовно підійшов до врегулювання процедури розподілу майна подружжя, але незважаючи на це, поділ майна подружжя — складний і тривалий процес, який має свої особливості, пробіли, різні трактування, що відзначено в моїй роботі.

Полюк Юлія Іванівна

*аспірантка, асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ УЧАСНИКАМИ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН З МЕТОЮ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Відповідно до ст. 1 Конституції, Україна є правовою державою [1], тобто державою, що заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, верховенстві права, взаємній відповідальності людини і держави. Обов'язковим атрибутом такої держави є незалежна судова влада, формою здійснення якої є правосуддя, що забезпечує захист та поновлення прав і свобод людини і громадянина.

Визначальним критерієм оцінки ефективності судової влади та правосуддя в правовій державі є забезпечення та реалізація права на звернення до суду за захистом. Конституція України у цьому відношенні закріпила «право на судовий захист» як необмежене та невідчужуване право. Це право знайшло своє безпосереднє відображення в Конституції України, яка в ч. 1 ст. 55 закріпила, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. Частина 2 ст. 124 Конституції України передбачає, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [1]. Сімейний кодекс України в ч. 10 ст. 7 зазначає, що кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист [2]. Згідно з ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із сімейних відносин суди здійснюють в порядку цивільного судочинства.

Звісно, право на звернення до суду за захистом є основною складовою інституту захисту, що гарантується державою, тому можна вважати його не лише правом цивільним чи процесуальним, а й конституційним правом, бо саме право особи на захист своїх законних прав та інтересів закріплюється в ст. 55 Конституції України. А відповідно у ст. 3 ЦПК закріплюється положення про «право на звернення до суду за захистом» і визначено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [3].

С. В. Ківалов зазначає, що судовий захист є найбільш універсальним, ефективним та демократичним інструментом правової держави при цьому доступ до правосуддя має бути максимально забезпечений.

Тому для законодавства та правозастосовчої практики України особливо важливим є створення умов, які б унеможливили обмеження права звернення до суду [4].

За Сімейним кодексом України (далі — СК України) суб'єктами права на захист є учасники сімейних правовідносин. Стаття 2 цього Кодексу встановлює наступний перелік суб'єктів сімейних правовідносин: подружжя; батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені; баба, дід, прабаба, прадід, онуки, правнуки; рідні брати, рідні сестри; мачуха, вітчим, падчерка, пасинок. Звідси можна зробити висновок, що суб'єктами сімейних правовідносин можуть бути: по-перше, лише фізичні особи; по-друге, лише ті фізичні особи, які перебувають у шлюбі, кровному спорідненні чи відносинах усиновлення. Крім того, у передбачених сімейним законодавством випадках суб'єктами сімейних правовідносин можуть бути особи, які спільно проживають і перебувають у фактичних шлюбних відносинах (ст. 74 СК України).

Під захистом сімейних прав розуміється передбачені законом заходи, що здійснюються держаними, як правило судовими, та іншими органами, які спрямовані на визнання, поновлення прав та припинення їх обмеження. Заходи сімейно-правової відповідальності застосовуються лише до членів конкретної сім'ї. У випадку якщо треті особи порушують сімейні права учасників сімейних правовідносин то до таких осіб застосовується не сімейно-правова, а цивільна, адміністративна або кримінальна відповідальність. Суд застосовує способи захисту, які встановлені законом або домовленістю (договором) сторін. Способами захисту сімейних прав та інтересів закріплені у ч. 2 ст. 18 СК України.

Однією з головних умов для реалізації права на звернення до суду є наявність у вищезазначених осіб цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності. За загальним правилом цивільну процесуальну дієздатність фізичні особи набувають з моменту досягнення повноліття. Є й виняткові випадки — набуття повної цивільної дієздатності за законом (ст. 34 ЦК України), та надання повної цивільної дієздатності за

рішенням органів опіки та піклування або за рішенням суду (ст. 35 ЦК України). Стосовно дієздатності у ст. 18 СК України зазначено, що до суду за захистом може звернутися будь-хто з учасників сімейних правовідносин, які на момент звернення досягли чотирнадцяти років. Що стосується недієздатної та обмежено дієздатної особи, то від імені та в інтересах цих осіб діють представники, завдяки яким право на звернення до суду може бути реалізоване. Підставою виникнення представництва є прямий припис закону.

Водночас, як уже зазначалося, однією з його особливостей є те, що захист певної групи сімейних правовідносин, пов'язаних з реалізацією таких найважливіших принципів сімейного права, як рівноправність чоловіка та жінки, а також забезпечення інтересів матері й неповнолітніх дітей, здійснюється за ініціативою правомочних органів (органів опіки та піклування, прокурора тощо) незалежно від бажання суб'єктів сімейних правовідносин. Прокурор має право на: звернення до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним (ст. 42 СК України); позбавлення батьківських прав (ст. 165); відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч. 2 ст. 170); скасування усиновлення чи визнання його недійсним (ст. 240) тощо. У тих випадках, коли спори, що виникають із сімейних правовідносин, може вирішувати не тільки суд, а й орган опіки та піклування, звернення до останнього не позбавляє особу права звернення до суду.

Зазвичай захист сімейних прав здійснюється судом у порядку позовного провадження, а також рідше у межах окремого провадження. Звідси випливає чітка, врегульована нормами ЦПК процесуальна форма звернення — позовна заява та заява заінтересованої особи. Додержання вимог, визначених законом, щодо оформлення відповідних заяв та сплата судового збору необхідною умовою для відкриття провадження у справі.

Аналізуючи вищезазначене можна дійти висновку, що право на звернення до суду з метою захисту сімейних прав та інтересів виникає лише у фізичних осіб, які є учасниками сімейних правовідносин. Заходи сімейно-правової відповідальності застосовуються лише до членів конкретної сім'ї. Особливістю є й те що право на звернення до суду з метою захисту сімейних прав та інтересів надається особам, які досягли чотирнадцятиріччя. Достатньо розвинутим і дієвим є інститут представництва, з діяльністю якого пов'язується реалізація права на звернення до суду. Заслугує уваги й те, що при вирішенні сімейних спорів органами опіки та піклування право особи звернутися до суду не зазнає перешкод і залишається невід'ємним. Але вирішальним етапом при реалізації права на звернення до суду в повному обсязі є постановлення ухвали про відкриття провадження у справі, яка можлива лише з додержанням законодавчо установлених норм.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22. — Ст. 135.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.
4. Ківалов С. В. Деякі аспекти судового захисту прав людини в Україні в європейському вимірі // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. — 2001. — Вип. 12. — С. 3.

Шкорупєв Дмитро Анатолійович

аспірант кафедри цивільного процесу Національного університету
«Одеська юридична академія», суддя Суворовського суду м. Одеси

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ У НАКАЗНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сучасні вимоги щодо розвитку процесуального законодавства ґрунтуються на тому, що рівень правової захищеності особи, суб'єктів права залежить від ефективності судочинства, що зумовлює пошук шляхів оптимізації та раціоналізації правосуддя, підвищення його ефективності. Досягненню цієї мети значною мірою сприяло введення у процесуальне законодавство наказного провадження як нового виду цивільного судочинства.

У порядку наказного провадження можуть бути захищені не всі права, свободи та інтереси заявника, а лише деякі, оскільки законодавцем окреслено коло вимог, за якими може бути видано судовий наказ. Частина 1 ст. 96 ЦПК України визначає вимоги, за якими судом видається судовий наказ.

Питання застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулює наказне провадження, значною мірою висвітлено у постанові пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 грудня 2011 року № 14 «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» [1], якою роз'яснено питання застосування розділу II ЦПК України. Окремі питання застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулює наказне провадження, також роз'яснено в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 травня 2012 року № 6-27/0/9/-12 [2].

У п. 1 ч. 1 ст. 96 ЦПК України міститься правило, яке допускає видачу судового наказу, якщо заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати. Згідно зі ст. 115 Кодексу законів про працю України заробітна плата виплачується працівникам регулярно в робочі дні у строки, встановлені колективним договором, але не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів. Під нарахованою заробітною платою розуміється також оплата відпустки, виплати при звільненні й інші виплати за працю, що належать працівникові. Згідно зі ст. 34 Закону України «Про оплату праці» компенсація працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку із порушенням строків її виплати провадиться відповідно до індексу зростання цін на споживчі товари і тарифів на послуги у порядку, встановленому чинним законодавством. Цей порядок визначається Положенням про порядок компенсації працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 1997 р. № 1427.

Щодо вимоги про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника, необхідно зазначити, що розшук відповідача передбачений ст. 78 ЦПК України, а розшук боржника, дитини або транспортних засобів боржника може здійснюватися у виконавчому провадженні на підставі ст. 40 Закону України «Про виконавче провадження».

Розшук громадянина-боржника, дитини та розшук транспортних засобів боржника здійснюють органи внутрішніх справ, а розшук боржника — юридичної особи, а також іншого майна боржника здійснює Державна виконавча служба. Витрати органів внутрішніх справ, пов'язані з розшуком громадянина-боржника, дитини або транспортних засобів боржника, стягуються з боржника за ухвалою суду. Витрати, пов'язані з розшуком боржника — юридичної особи або іншого майна боржника, стягуються з боржника за постановою державного виконавця, яка затверджується начальником відповідного органу Державної виконавчої служби, якому він безпосередньо підпорядкований.

Пунктом 3 ч. 1 ст. 96 ЦПК України передбачена можливість видачі судового наказу про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних, послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості. Таке законодавче рішення пов'язане із безспірністю вимог у відповідних правовідносинах, але тільки у випадку наявності відповідного договору про надання послуг [3]. Відповідно до п. 13 Постанови пленуму за цією підставою судовий наказ може бути видано за наявності відповідних договорів про надання таких послуг, інших письмових доказів, що підтверджують фактичне надання та отримання таких послуг.

У разі безспірності вимог, наявності документів, що чітко підтверджують розрахунок сум, за умови, що визначений розмір не потребує додаткової оцінки та дослідження у сукупності з іншими доказами, підстав для відмови у видачі судового наказу немає.

Статтею 96 ЦПК України передбачена можливість видачі судового наказу про присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана зі встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб.

Пункт 4 ст. 96 ЦПК України передбачає сукупність таких умов стягнення аліментів у наказному провадженні: 1) аліменти стягуються на дітей (виключається стягнення на користь повнолітніх дочки, сина, інших осіб); 2) розмір аліментів складає 30% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку; 3) вимога не пов'язана із встановленням або оспоруванням батьківства (материнства); 4) вимога не пов'язана з необхідністю залучення інших заінтересованих осіб. Наприклад, щодо останньої умови слід враховувати п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» [4], за яким у разі пред'явлення до особи, яка виплачує аліменти, позову про стягнення їх на дитину (дітей) від іншої матері або утримання на інших осіб, суд має вчинити передбачені ч. 3 ст. 36 ЦПК України дії щодо залучення одержувача аліментів до участі у справі.

Пунктом 5 ч. 1 ст. 96 ЦПК України передбачена можливість видачі судового наказу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів. Необхідність у зверненні до суду у цих випадках зумовлена тим, що вимоги ґрунтуються на судовому рішенні, що не стосується конкретного споживача, а тому для стягнення на свою користь відповідної вартості товару неналежної якості йому необхідно «персоніфікувати» себе у цих відносинах щодо особи, що зобов'язана відшкодувати вартість товару [5].

Як вже зазначалося, в науковій літературі існує думка, що перелік вимог, за якими може бути виданий судовий наказ потребує розширення. Тому необхідно здійснити аналіз можливих нових підстав для видачі судового наказу.

Стаття 98 ЦПК України детально регламентує форму та зміст заяви про видачу судового наказу. Така заява повинна бути подана заявником у суд у письмовій формі. Підсудність розгляду заяви про видачу судового наказу визначається за загальними правилами підсудності, встановленими ст. ст. 97, 107–117 ЦПК України.

До заяви про видачу судового наказу додаються документи, що підтверджують сплату судового збору. Оскільки наказове провадження є документарним (у зв'язку з чим проведення судового засідання відсутнє), то від наявності і якості поданих документів буде залежати зміст виданого суддею судового наказу, а також і можливі щодо цього заперечення боржника.

Частина 1 ст. 100 ЦПК України містить спеціальну групу підстав для повернення заяви про видачу судового наказу. Цей перелік є вичерпним.

Подати заяву про видачу судового наказу може особа, якій належить право вимоги, які передбачені ст. 96 ЦПК України, а також органи і особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Видача судового наказу здійснюється у спрощеному порядку, судові засідання не проводяться, сторони — стягувач і боржник не сповіщаються і не викликаються для заслуховування їх пояснень. Одразу після видачі судового наказу суд невідкладно направляє його копію боржнику. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача з копіями доданих до неї документів та роз'яснюється його право в разі заперечення проти вимог стягувача протягом десяти днів з дня отримання судового наказу подати заяву про його скасування. У разі заперечення боржника проти видачі судового наказу суддя скасовує судовий наказ і роз'яснює стягувачеві, що заявлена ним вимога може бути пред'явлена в порядку позовного провадження.

Література

1. Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження [Електронний ресурс] : постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 груд. 2011 р. № 14. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11>.
2. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 травня 2012 року № 6-27/0/9/-12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00057.html.
3. Чванкін С. А. Деякі новели Цивільно-процесуального кодексу України щодо наказного провадження // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. — 2011. — Вип. 58. — С. 330–376.
4. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 трав. 2006 р. № 3. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. Є. О. Харитонової, О. І. Харитонової, В. В. Васильченка, Н. Ю. Голубевої [та ін.]. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Х. : Одиссей, 2011. — С. 276.

ЗМІСТ

<i>Голубева Н. Ю.</i> Порядок встановлення в судовому порядку факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.	3
<i>Харитонов Є. О., Харитонova О. І.</i> До проблеми запровадження сімейної юстиції.	7
<i>Бичкова С. С.</i> Деякі питання застосування судом частини 2 статті 65 СК України.	10
<i>Андронов І. В.</i> Процесуальний статус дитини у сімейних спорах.	13
<i>Апалькова І. С.</i> Особливості укладення шлюбу в Україні та деяких європейських країнах.	16
<i>Волкова Н. В.</i> Щодо обов'язку суду приймати рішення про стягнення аліментів на утримання дитини у справах про позбавлення батьківських прав.	18
<i>Давидова І. В.</i> Щодо окремих питань недійсності правочинів у судових спорах за участю дітей.	21
<i>Ермолаєва В. О.</i> Процессуальные особенности рассмотрения споров, связанных с воспитанием ребёнка.	24
<i>Журило С. С.</i> До питання судового розгляду визнання усиновлення дітей — громадян України іноземними громадянами недійсним та його виконання.	27
<i>Калініченко Л. В.</i> Проблеми розгляду судами цивільних справ про позбавлення батьківських прав.	30
<i>Куриленко О. М.</i> Проблеми судового розгляду справ щодо місця проживання дітей та визначення участі у вихованні та порядку спілкування батьків з дітьми.	35
<i>Некіт К. Г.</i> Деякі аспекти правового регулювання аліментних зобов'язань за цивільним законодавством України та Франції.	41
<i>Петренко В. С.</i> Проблемні питання поділу майна подружжя, що використовується у підприємницькій діяльності.	44
<i>Стоянова Т. А.</i> Особливості визнання неповнолітніх осіб такими, що втратили право на житло.	48
<i>Тріпунський Г. Я.</i> Позбавлення батьківських прав та відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав.	50
<i>Чванкін С. А.</i> Особливості застосування у судовій практиці Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.	53
<i>Цал-Цалко Ю. Ю.</i> Особливості поділу спільного майна подружжя.	57
<i>Черемнов Д. В.</i> Проблемні аспекти реалізації права на пред'явлення позову про розірвання шлюбу.	60
<i>Яніцька І. А.</i> Деякі особливості судового порядку встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.	63
<i>Голубцова Е. А.</i> Применение норм иностранных государств при рассмотрении споров, возникающих из семейных правоотношений.	68
<i>Соломаха О. М.</i> Суд у сімейних справах в Ізраїлі.	70

<i>Бут І. О.</i> Щодо помилкового встановлення компетенції третейського суду на вирішення спорів, що впливають із сімейних правовідносин.	73
<i>Іліопол І. М.</i> Деякі питання апеляційного оскарження рішень суду про позбавлення батьківських прав.	76
<i>Полуніна О. О.</i> Процесуальні особливості розгляду спорів, пов'язаних з вихованням дітей.	81
<i>Притуляк В. М.</i> Утримання чоловіком дружини, з якою проживає дитина: підстави та порядок надання допомоги.	84
<i>Дрогозюк К. Б.</i> Особливості доказування у справах про позбавлення батьківських прав.	87
<i>Круковес В. В.</i> Особливості договірної регулювання відносин між чоловіком та жінкою, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу.	90
<i>Павлова Ю. С.</i> Процесуальні особливості розгляду справ про поділ майна подружжя.	92
<i>Полук Ю. І.</i> Реалізація права на звернення до суду учасниками сімейних відносин з метою захисту сімейних прав та інтересів.	95
<i>Шкорупев Д. А.</i> Процесуальний порядок розгляду справ у наказному провадженні.	98

Наукове видання

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ
СІМЕЙНИХ СПОРІВ**

МАТЕРІАЛИ

круглого столу

м. Одеса, 17 жовтня 2016 року

Українською та російською мовами

Видано в авторській редакції

Коректор *Н. І. Крилова*
Технічний редактор *Т. В. Іванова*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 6,05.
Тираж ____ прим. Зам. № ____.

Видавництво і друкарня «Юридична література»
65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 7. Тел.: 777-48-79
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4284 від 23.03.2012 р.